Copyright & Creative Commons:
The copyright of articles published in the *Journal of Legal Reserach* remains with the author(s). This journal is published as an open access publication, and all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0). This license permits use, redistribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and the use is non-commercial in nature.
For more information, please refer to the journal's *Open Access Policy* page.

The Effects of U.S. Sanctions Against Iranian Shipping and the Resulting International Responsibility

Mehdi Hatami[1*], Kourosh Ghanbari[2], Farid Azadbakht[3]

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e- Danesh
Research and Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/jlr.2024.462962.2671

Received:
15 June 2024

Accepted:
26 August 2024

Published:
5 May 2026

Abstract

This article examines the sanctions imposed by the United States against Iran's shipping sector and analyzes their economic and legal consequences at both the domestic and international levels. The principal objective of the study is to assess the impact of these sanctions on the Iranian economy, particularly in the areas of oil exports and maritime transportation, and to evaluate the issue of international responsibility arising from such measures within the framework of international law. The study adopts a descriptive-analytical methodology, drawing upon library sources, prior scholarly studies, and a historical examination of the evolution of sanctions regimes. The findings indicate that the sanctions in question have had substantial effects on the Iranian economy. These effects include a significant reduction in oil exports as Iran's primary source of foreign currency revenue, increased maritime transportation costs, restricted access to international financial and banking services, and the weakening of Iran's maritime operational capacity due to difficulties in obtaining equipment and technical support. From a legal perspective, these sanctions have generated important challenges within the field of international law. A number of legal analyses regard such measures as potentially inconsistent with principles including non-interference in domestic affairs, freedom of navigation, international cooperation, and international human rights standards. Consequently, these considerations may provide a basis for examining the international responsibility of the sanctioning state. In addition, the indirect effects of sanctions on public access to essential goods, medicine, and

1. (*Corresponding Author), Associate Professor, Department of Law, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran.
Email: Hatamilaw@uok.ac.ir
2. PhD Student in International Law, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran.
Email: K_ghanbari53@yahoo.com
3. Assistant Professor, Department of International Law, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran.
Email: faridazadbakht2014@gmail.com

humanitarian resources have raised serious concerns regarding compliance with international human rights obligations. In this respect, the article highlights the broader humanitarian implications of unilateral coercive measures and their possible tension with fundamental principles of international human rights law. Overall, findings suggest that the sanctions imposed against Iran's shipping sector have produced not only extensive economic consequences but also complex legal and political challenges within the broader sphere of international law and international relations. Addressing these challenges requires meticulous legal analysis, effective multilateral diplomacy, and greater attention to the balance between state sovereignty, economic coercive measures, and the protection of fundamental human rights.

Keywords: Sanction, United States, Iranian Shipping Industry, International Responsibility, Human Rights Violation, International Relations.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled "The International Responsibility of the U.S. Government Arising from Post-JCPOA Sanctions in the Maritime Sector", Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Mehdi Hatami: Conceptualization, Software, Validation, Formal Analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Project Administration.

Kourosh Ghanbari: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, Resources, Writing - Review & Editing, Visualization, Project Administration.

Farid Azadbakht: Conceptualization, Resources, Writing - Review & Editing, Visualization.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Hatami, Mehdi, Kourosh Ghanbari & Farid Azadbakht. "The Effects of U.S. Sanctions Against Iranian Shipping and the Resulting International Responsibility". *Journal of Legal Research*, 25, no. 65 (May 5, 2026), 41-74.

Extended Abstract

This article examines the sanctions imposed by the United States against Iran's shipping industry and the extensive consequences these sanctions have produced for both the Iranian economy and the broader international community. The study further explores the issue of international responsibility arising from the damages caused by these sanctions and evaluates the extent to which such measures comply with established principles of international law. In addition, the study seeks to emphasize the importance of adherence to international legal norms and to propose possible approaches for compensation, accountability, and international legal responsibility. Adopting a descriptive-analytical methodology, the research initially relies upon library sources and prior scholarly studies concerning sanctions regimes and international responsibility in order to collect and analyze relevant data. The study also employs a historical approach to examine the development of sanctions imposed against Iran. United States sanctions targeting Iran's shipping sector constitute a significant issue within contemporary international relations and have generated substantial consequences for both Iran and the international community. These measures, adopted with the objective of exerting economic and political pressure upon Iran, have produced extensive repercussions in the realms of economics, international law, human rights, and diplomatic relations, thereby creating numerous legal and political challenges. From an economic perspective, the sanctions have resulted in a substantial reduction in Iran's oil exports, which is the country's principal source of foreign currency revenue. Moreover, the sanctions have significantly increased maritime transport costs and severely restricted Iran's access to international banking and financial services. These restrictions have diminished the operational capacity of Iran's shipping industry and generated serious difficulties in securing the parts, equipment, and technical services necessary for the maintenance and repair of vessels. The effects of these sanctions have not been confined solely to the shipping sector; rather, they have adversely affected other key sectors of the Iranian economy, particularly the oil and gas industries, thereby contributing to declining national revenues and broader economic instability. Furthermore, the sanctions have increased political and commercial risks associated with Iran's international economic relations and have adversely affected the country's trade relations with other states, creating additional barriers to economic growth. From a legal standpoint, U.S. sanctions have raised serious challenges within the framework of international law. Many international legal scholars and commentators argue that such sanctions may be regarded as inconsistent with fundamental principles of international law, including the principle of non-intervention in the domestic affairs of states, freedom of navigation, international cooperation, and internationally recognized human rights standards. In particular, the adverse humanitarian consequences of sanctions have generated serious concerns regarding their compatibility with international human rights obligations. The indirect effects of sanctions upon the civilian population have been especially significant. Banking and financial restrictions have reportedly reduced access to essential medicines, medical equipment, and humanitarian goods, thereby affecting the enjoyment of the right to health and other fundamental human rights. In this respect, the article highlights the growing debate concerning the legality and

humanitarian implications of unilateral coercive measures under contemporary international law. The study also examines legal responses undertaken in reaction to these sanctions. Certain European companies have attempted to challenge U.S. secondary sanctions before European courts, although such efforts have achieved only limited success. In addition, Iran has instituted proceedings against the United States before the International Court of Justice, alleging violations of the 1955 Treaty of Amity between the two states. The proceedings remain ongoing and continue to represent an important legal dimension of the broader dispute. The article further addresses the issue of the international responsibility of the United States arising from these sanctions. Drawing upon the principles governing state responsibility in international law, the study argues that the United States may bear responsibility for compensating damages resulting from the sanctions regime. Such responsibility could potentially encompass obligations relating to reparation, cessation of internationally wrongful acts, and assurances and guarantees of non-recurrence. Ultimately, the article concludes that U.S. sanctions against Iran's shipping sector have produced consequences extending far beyond the maritime industry itself, affecting the Iranian economy, society, and international relations more broadly. These sanctions have contributed to increased economic costs, humanitarian concerns, and significant legal and diplomatic challenges. Consequently, a more rigorous examination of international responsibility and state obligations in relation to sanctions regimes remains necessary, particularly with regard to their human-rights and humanitarian implications.

کپی‌رایت مقالات منتشرشده در نشریه پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده/نویسندگان محفوظ است. این نشریه به‌صورت دسترسی آزاد منتشر می‌شود و تمامی مقالات آن تحت مجوز Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) منتشر می‌گردند. این مجوز اجازه استفاده، بازنشر و بازتولید محتوا در هر نوع رسانه‌ای را می‌دهد، مشروط بر آنکه به منبع اصلی به‌درستی استناد شود و استفاده صرفاً غیرتجاری باشد.
برای کسب اطلاعات بیشتر، به صفحه «سیاست‌های دسترسی آزاد» نشریه مراجعه فرمایید.

آثار و مسئولیت‌های بین‌المللی در قبال تحریم‌های آمریکا علیه کشتی‌رانی ایران

مهدی حاتمی[1*]، کوروش قنبری[2]، فرید آزادبخت[3]

پژوهشکده حقوق

نوع مقاله: پژوهشی

DOI:
10.48300/jlr.2024.462962.2671

تاریخ دریافت:
۲۶ خرداد ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:
۵ شهریور ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:
۱۵ اردیبهشت ۱۴۰۵

چکیده

این مقاله به بررسی تحریم‌های ایالات متحده آمریکا علیه کشتیرانی ایران و پیامدهای اقتصادی و حقوقی آن در سطح ملی و بین‌المللی می‌پردازد. هدف اصلی پژوهش، تحلیل آثار این تحریم‌ها بر اقتصاد ایران، به‌ویژه در حوزه صادرات نفت و حمل‌ونقل دریایی و نیز تبیین مسئولیت بین‌المللی ناشی از این اقدامات در چهارچوب حقوق بین‌الملل است. روش تحقیق توصیفی ـ تحلیلی بوده و داده‌ها از طریق مطالعه منابع کتابخانه‌ای، تحقیقات پیشین و بررسی تاریخی روند تحریم‌ها گردآوری شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد تحریم‌های مزبور آثار قابل توجهی بر اقتصاد ایران برجای گذاشته است؛ ازجمله کاهش چشمگیر صادرات نفت به‌عنوان منبع اصلی درآمد ارزی، افزایش هزینه‌های حمل‌ونقل دریایی، محدودیت در دسترسی به خدمات مالی و بانکی بین‌المللی و تضعیف ناوگان کشتیرانی از حیث تأمین قطعات و تجهیزات. از منظر حقوقی، این تحریم‌ها چالش‌هایی اساسی در حوزه حقوق بین‌الملل ایجاد کرده‌اند. برخی تحلیل‌ها این اقدامات را بالقوه مغایر با اصولی چون عدم مداخله، آزادی دریانوردی، همکاری بین‌المللی و موازین حقوق بشر می‌دانند که می‌تواند مبنایی برای طرح بحث مسئولیت بین‌المللی دولت تحریم‌کننده فراهم آورد. افزون بر این، آثار غیرمستقیم تحریم‌ها بر دسترسی مردم به کالاهای اساسی و دارو، نگرانی‌هایی در زمینه تعهدات حقوق بشری ایجاد کرده است. درمجموع نتایج پژوهش حاکی از آن است که تحریم‌های مورد بحث علاوه بر پیامدهای اقتصادی گسترده، مسائل پیچیده‌ای در عرصه حقوق

۱. (*نویسنده مسئول)، دانشیار، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.
Email: Hatamilaw@uok.ac.ir

۲. دانشجوی دکترای حقوق بین‌الملل، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.
Email: K_ghanbari53@yahoo.com

۳. استادیار، گروه حقوق بین‌الملل، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.
Email: faridazadbakht2014@gmail.com

بین‌الملل و روابط بین‌المللی پدید آورده‌اند که حل‌وفصل آن‌ها مستلزم رویکردهای حقوقی دقیق و تلاش‌های دیپلماتیک چندجانبه است.

کلیدواژه‌ها: تحریم، آمریکا، کشتی‌رانی ایران، مسئولیت بین‌المللی، نقض حقوق بشر، روابط بین‌المللی.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «مسئولیت بین‌المللی دولت آمریکا ناشی از اعمال تحریم‌های پسابرجامی در عرصه دریانوردی»، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

حامی مالی :

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان :

مهدی حاتمی: مفهوم‌سازی، استفاده از نرم‌افزار، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن ـ پیش‌نویس اصلی، نوشتن ـ بررسی و ویرایش، مدیریت پروژه.

کوروش قنبری: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبارسنجی، منابع، نوشتن ـ بررسی و ویرایش، نظارت.

فرید آزادبخت: مفهوم‌سازی، منابع، نوشتن ـ بررسی و ویرایش، تصویرسازی.

تعارض منافع:

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

حاتمی، مهدی، کوروش قنبری و فرید آزادبخت. «آثار و مسئولیت‌های بین‌المللی در قبال تحریم‌های آمریکا علیه کشتی‌رانی ایران»، مجله پژوهشهای حقوقی، ۲۵، ش. ۶۵ (۱۵ اردیبهشت ۱۴۰۵)، ۴۱-۷۴.

مقدمه

تحریم‌های آمریکا علیه کشتی‌رانی ایران به‌عنوان یک مسئله بین‌المللی مهم و پیچیده، تأثیرات چشمگیری بر جامعه بین‌الملل و ایران داشته است. همین امر موجب نگرانی جامعه بین‌الملل و به‌ویژه ایران شده است. در سال‌های اخیر، روابط بین‌المللی بین آمریکا و ایران به یک دوره ناتوانی و بحران مستمر رسید. تحمیل تحریم‌ها در قالب بسته‌های مالی، تجاری و بانکی توسط آمریکا علیه کشور ایران به‌شدت دامنه تأثیر خود را گسترش داده است. این موضوع به‌ویژه در چند سال اخیر، بحران‌ها و ناهماهنگی‌های بین‌المللی بین دو کشور را تشدید کرده است. با توجه به اهمیت حاکمیت بر منابع اقتصادی و دسترسی به بازارهای بین‌المللی، تحریم‌های آمریکا علیه کشتی‌رانی ایران نه‌تنها تأثیرات اقتصادی گسترده‌ای داشته، بلکه منجر به نقض حقوق بشر و ایجاد مشکلات جدی در زمینه سلامت و تأمین نیازهای اساسی جامعه شده است. همچنین این تحریم‌ها باعث محدودیت در روابط تجاری و اقتصادی ایران با کشورهای دیگر شده و به چالش‌های جدیدی در برقراری توسعه‌های اجتماعی و اقتصادی مواجه کرده است. این تحریم‌ها شامل فراهم نکردن اجازه برای فروش نفت، توقف همکاری‌های مالی و تجاری و تعلیق پروژه‌های بین‌المللی در زمینه حمل‌ونقل و حمل‌ونقل بین‌المللی است. با توجه به ابعاد گسترده‌ای که تحریم‌های آمریکا بر جامعه بین‌الملل و ایران دارند، بررسی و تحلیل دقیق و واقع‌گرای این موضوع ضروری به نظر می‌رسد. بررسی تأثیرات این تحریم‌ها و نقش آمریکا به‌عنوان یک مشترک بین‌المللی در این تحریم‌ها، نیازمند مطالعه واقعیت‌های موجود و ارائه راهکارهای قابل اجرا است. گردآوری داده‌های پژوهش از طریق روش کتابخانه‌ای و با اتکا به بررسی و تحلیل نظام‌مند مقالات علمی معتبر و منابع روزآمد در حوزه تحریم‌ها و پیامدهای آنها انجام پذیرفته است.

۱- مفهوم تحریم

تحریم یک ابزار اعتراضی است که به‌صورت اختیاری و عمدی استفاده می‌شود تا از هدف مورد تحریم، به‌عنوان نشانه‌ای از نارضایتی با دلایل اخلاقی، اجتماعی، سیاسی یا محیطی جلوگیری شود. هدف اصلی تحریم‌ها این است که با تحقیر اخلاقی تلاش شود تا هدف را برای تغییر رفتار قابل اعمال یا برنامه‌های آتی تحریم، تحت تأثیر قرار دهد. تحریم معمولاً در خرید و معامله با یک فرد، سازمان یا کشور به‌عنوان نشانه‌ای از اعتراض مورد استفاده قرار می‌گیرد. هدف این تحریم‌ها ضرر اقتصادی به هدف مورد تحریم و یا نشانه‌ای از خشم اخلاقی است تا از طریق آن هدف را وادار به تغییر رفتار نامناسب کند[٤] و از منظر لغوی به منع دادوستد و قطع ارتباط با فرد،

٤. عبدالله تازش، روند تحریم‌ها در ایران و نقش انرژی در دوران تحریم (تهران: اندیشه طلایی، ۱۴۰۰)، ۱۶.

سازمان یا دولت به‌عنوان مجازات ارعابی در برابر سرپیچی و نقض مقررات اشاره دارد. همچنین از منظر اصطلاحی، تحریم به امتناعی نظام‌یافته از برقراری روابط اجتماعی، اقتصادی، سیاسی یا نظامی با یک دولت یا گروه خاص از دولت‌ها برای تنبیه یا ایجاد رفتار مورد قبول است.[۵]

۲- آثار مستقیم تحریم‌های کشتی‌رانی بر ایران

تحریم‌های کشتی‌رانی بر ایران باعث کاهش قابل توجه صادرات نفت، محدودیت فعالیت‌های کشتی‌رانی و کاهش تجهیزات صنعت کشتی‌رانی شده است. این وضعیت، کشور را با چالش‌های متعددی در سطوح داخلی و بین‌المللی مواجه ساخته و زمینه‌ساز طرح مباحث و تحلیل‌های گسترده در حوزه حقوق بین‌الملل و بررسی رویه‌های بین‌المللی مرتبط با آثار این‌گونه اقدامات شده است.[۶] صنعت کشتی‌رانی با سهم بالایی در حمل‌ونقل تجاری ایران، تحت تحریم‌های شدید با مشکلاتی مواجه شده است که اثرات آن بر تجارت و اقتصاد کشور قابل ملاحظه و نیازمند سیاست‌های راهبردی و توسعه این صنعت است.[۷]

۲-۱- بررسی قانونی تحریم‌های کشتی‌رانی علیه ایران

تحریم‌های کشتی‌رانی علیه ایران اغلب بر اساس قوانین داخلی ایالات متحده آمریکا وضع شده‌اند. مهم‌ترین این قوانین عبارت‌اند از:

- قانون جامع تحریم‌ها، پاسخگویی و سلب سرمایه‌گذاری ایران (CISADA) مصوب : ۲۰۱۰[۸]

قانون جامع تحریم‌ها، پاسخگویی و سلب سرمایه‌گذاری ایران که در سال ۲۰۱۰ تصویب شد، یکی از قوانین کلیدی است که تأثیرگذاری قابل توجه در تحریم‌های آمریکا علیه ایران داشته است. این قانون برای برخی از فعالیت‌های اقتصادی و مالی به‌ویژه مربوط به صنعت نفت و گاز ایران، تعقیب‌ها و مجازات‌های سنگین تعیین کرده و به علت توسعه قوانین جدید برای ورود سرمایه‌گذاری خارجی به صنایع اقتصادی ایران، تأثیر قابل توجهی بر روند اقتصادی کشور داشته است.

---

۵. ایوانز گراهام و جفری تونام، فرهنگ روابط بین‌الملل، ترجمه حمیرا مشیرزاده و حسین شریفی طراز کوهی (تهران، نشر میزان، ۱۳۸۱)، ۹۶.

٦. زهراسادات شارق و علیرضا محمدی مطلق، «مسئولیت بین‌المللی کشورهای عضو ائتلاف در مخاصمه یمن در پرتو بین‌المللی شدن مخاصمه»، فصلنامه آفاق امنیت، ۹، ۳۳(۱۳۹۵)، ۱۹۹.

۷. رحیم بایزیدی و سید سعید میرترابی، «تحریم صنعت کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران، روند پژوهی، ابعاد و اهداف»، فصلنامه محیط‌شناسی راهبردی جمهوری اسلامی ایران، ۶، ۲۱(۱۴۰۱)، ۳۴.

۸. امیرحسین محمدی و دیگران. «تحریم‌های آمریکا علیه ایران از منظر عهدنامه مودت ۱۹۵۵ (با تأکید بر دیدگاه اندیشکده‌ها و رسانه‌های آمریکایی)»، پژوهشنامه رسانه بین‌الملل، ۷، ۱(۱۴۰۱)، ۱۴۵.

- قانون کاهش تهدید ایران و حقوق بشر سوریه (ITRSHRA) مصوب: ۲۰۱۲[۹] قانون کاهش تهدید ایران و حقوق بشر سوریه که در سال ۲۰۱۲ تصویب شد، به دنبال تعزیرات و تحریم‌های اقتصادی علیه ایران بود، اما بخش‌هایی از این قانون به نگرانی‌ها بر سر حقوق بشر در سوریه نیز توجه داشت. این قانون اساساً اهدافی دوگانه را پیش رو داشت؛ از یک سو کاهش تأثیر و تهدیدات ایران در منطقه و از سوی دیگر، تأیید حقوق بشر و مبارزه با نقض‌های آن در سوریه. این تداخل اهداف ممکن است در اجرای این قانون و تأثیرات آن بر دو کشور و همچنین روابط منطقه‌ای و بین‌المللی آنها، موضوع بحث و بررسی‌های بسیاری شود.

- قانون آزادی و مقابله با اشاعه ایران (IFCA) مصوب: ۲۰۱۲[۱۰] قانون آزادی و مقابله با اشاعه ایران که در سال ۲۰۱۲ تصویب شد، یکی از تدابیر اصلی آمریکا در برابر ایران بود که هدف از آن علاوه بر محدود کردن امکانات ایرانی‌ها در زمینه تجارت و اقتصاد، مبارزه با انتشار اطلاعات و موارد مضر از نظر آمریکا بود. این قانون تأسیسات مالی، برنامه‌ها و افرادی که از منظر آمریکا مضر بودند، هدف قرار داد و از طریق محدودیت‌ها و تحریم‌های مالی، تلاش برای کاهش تأثیر و نفوذ ایران در خارج از کشور خود را دنبال می‌کرد. این قانون با واکنش‌های وسیعی از جانب ایران مواجه شد، زیرا تأثیرات آن به‌ویژه در حوزه‌های اقتصادی و امنیتی به‌طور جدی احساس می‌شد.

این قوانین، شرکت‌های کشتی‌رانی ایران را هدف قرار داده و معاملات مالی با آنها را ممنوع کرده‌اند. همچنین بندرهای آمریکا و متحدانش را از پذیرش کشتی‌های ایرانی منع کرده‌اند. از منظر حقوق بین‌الملل، مشروعیت این تحریم‌های یک‌جانبه محل بحث است. بر اساس منشور سازمان ملل متحد، تنها شورای امنیت اختیار وضع تحریم‌های الزام‌آور بین‌المللی را دارد. تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا می‌تواند ناقض اصول آزادی دریانوردی و تجارت آزاد باشد که در کنوانسیون‌های بین‌المللی مانند کنوانسیون حقوق دریاها (۱۹۸۲) تضمین شده‌اند. ایران استدلال می‌کند که این تحریم‌ها غیرقانونی و خلاف تعهدات بین‌المللی آمریکا ازجمله موافقت‌نامه مودت ۱۹۵۵ بین دو کشور هستند. این موضوع در پرونده‌ای که ایران علیه آمریکا در دیوان بین‌المللی دادگستری مطرح کرده، در حال بررسی است.[۱۱]

۲-۲- اشکال در مبادلات مالی و تحریم بانکداری

---

۹. فرزانه نقدی، «تحریم‌های بانکی ـ مالی، مذاکرات بین‌المللی و اقتصاد سیاسی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مطالعات خاورمیانه، ۳۰، ۱۱۱(۱۴۰۲)، ۹.

۱۰. مهدی پیری و رضا سهرابی، «تحریم‌های فراسرزمینی ایالات متحده در ارتباط با ایران و سازگاری آن با قواعد سازمان جهانی تجارت»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، ۵۰، ۴(۱۳۹۹)، ۱۵۵۰.

۱۱. محمدعلی موحد، «گزارشی از دعوای ایران در دیوان بین‌المللی دادگستری علیه ایالات متحده امریکا در رابطه با انهدام سکوهای نفتی»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، ۷، ۳۹(۱۳۸۳)، ۳۴۵-۳۶۵.

تحریم‌های اقتصادی و مشکلات در تهیه ارز باعث مشکلاتی برای شرکت‌های خدمات کشتی‌رانی در ایران شده است. با افزایش قیمت‌ها و کاهش قابلیت‌ها و قدرت مانور تولیدکنندگان داخلی در بازار جهانی، این وضعیت باعث کاهش حجم کارها، افزایش هزینه‌ها، ایجاد مشکلات مالی، نوسانات قیمتی در بازار ارز و افزایش تقاضای کاذب دلار می‌شود.[۱۲]

۲-۳- موانع نقل‌وانتقال در صنعت، نفت و گاز

کاهش درآمدهای ناشی از منابع نفتی در سال‌های اخیر به‌عنوان یک بحران دیپلماسی انرژی در خاورمیانه و موضوعی امنیتی میان کشورهای تولیدکننده و وارده کننده سوخت و انرژی مبدل شده است. این امر زمینه را برای کاهش توانایی ایران در ایجاد بسترهای ضروری برای کاهش وابستگی به نفت و پویایی منابع درآمدی به وجود آورده است. گرچه این امر زمینه‌ساز افزایش هزینه‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی در سطوح مختلف شده است،[۱۳] اما با تلاش مضاعف با تحریم از سوی دولت‌هایی همچون آمریکا موجب گردیده آسیب به جایگاه مذکور در مفهوم آسیب به بخشی از قدرت دیپلماتیک ایران در محدوده بین‌المللی و منطقه‌ای تبدیل شود.[۱۴] بر همین اساس ایران با تلاش برای جبران این خلأ ناشی از تحریم، با برداشت از حساب صندوق توسعه ملی و انتشار اوراق مالی اسلامی تلاش می‌کند اثر منفی دسترسی و اقتصادی وابسته به نفت را جبران کند.[۱۵]

۲-۴- تأمین امنیت دریایی و افزایش ریسک تجارت دریایی

تحریم‌های ارتباطی ماهواره‌ای به کشتی‌ها باعث محرومیت دریانوردان از حقوق اساسی خود شده و امنیت دریانوردی جهان را به خطر می‌اندازد. این تحریم‌ها بر تحلیل‌های امنیتی و راهبردهای نظامی تأثیر می‌گذارند و امنیت ملی را تضعیف می‌کنند. تحریم‌های کشتی‌رانی آمریکا با هدف ضعیف کردن حاکمیت ایران و افزایش هزینه‌های نظامی و امنیتی منطقه هستند و امنیت کشورهای خاورمیانه را تهدید می‌کنند.[۱۶]

---

۱۲. ساناز وصالی و مهرنوش ترابی، «اثرات تحریم بانک‌ها بر اقتصاد و سیستم بانکی»، ماهنامه بانک و اقتصاد، ۱۱۱(۱۳۸۹)، ۳۸.

۱۳. قاسم ولی‌زاده بریمانلو، «بررسی تأثیر لغو تحریم‌ها و پسابرجام بر اقتصاد ایران از دیدگاه‌های گوناگون» (سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و علوم انسانی، گرجستان، ۱۳۹۵)، ۸.

۱۴. سید رضا شهنازی‌زاده و دیگران. «فرصت‌ها، تهدیدها و راهکارهای پیش روی دیپلماسی انرژی جمهوری اسلامی ایران در بستر اقتصاد سیاسی منطقه‌ای»، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، ۱۱، ۴۱(۱۳۹۸)، ۸۴.

۱۵. حسین غلامی و قاسم دشتبانی، «اثرات و پیامدهای تحریم‌های اقتصادی دولت ایالات متحده آمریکا»، فصلنامه چشم‌انداز حسابداری و مدیریت، ۴، ۵۰(۱۴۰۰)، ۱۴۲.

۱۶. احمد مهربان، «رابطه تهدیدها و آسیب‌ها در حوزه امنیت ملی با نگاه به تحریم»، فصلنامه مطالعات دفاعی

۲-۵- کاهش نیروی کار

حمل‌ونقل دریایی نقش مهمی در توسعه اقتصادی و تجارت بین‌المللی دارد و نیروی کار دریانوردان نقش اساسی در آن دارند. صنعت کشتی‌سازی نیز به نیروی کار زیادی نیاز دارد. کشورهای با نیروی کار ارزان معمولاً در این صنعت سرمایه‌گذاری می‌کنند. توسعه این صنعت به افزایش نیروی کار و کاهش تعداد نیروها نیز منجر می‌شود، همچنین اشتغال غیرمستقیم در این صنعت نیز بالاست. هزینه دستمزد نیروی کار نیز به‌عنوان یک عامل مهم در رقابت بازار کشتی‌سازی مطرح است.[۱۷]

۲-۶- افزایش ریسک سیاسی و مراودات بین‌المللی

تحریم‌های یک‌جانبه بر ایران باعث افزایش ریسک سیاسی و عدم ثبات سیاسی شده است. این موضوع برنامه‌های کشور را با خطر مواجه می‌کند و سرمایه‌گذاران را از سرمایه‌گذاری بازدارد. افزایش ریسک سیاسی منجر به افزایش هزینه وام و بدهی کشور می‌شود و جذب سرمایه‌گذاران را دشوارتر می‌کند.[۱۸] از سوی دیگر ماده ۲ پروتکل چهارم الحاقی به کنوانسیون حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی اتحادیه اروپا مورخ ۱۹۵۰ نیز به حق آزادی رفت‌وآمد اشاره دارد که حقوقی دیگری همچون حق بر حریم خصوصی، حق بر شهرت و حقوق خانوادگی را نیز در بردارد. تحریم مسافرتی می‌تواند به حقوق مذکور لطمه وارد سازد.[۱۹] تحریم‌های مسافرتی می‌تواند مستقیم بر حق سلامت و حق بر حیات، در مواردی که به کمک‌های پزشکی نیاز باشد، تأثیرگذار بگذارد.[۲۰]

۲-۷- اختلال در روند تأمین مواد، تجهیزات و دانش و فناوری

با عنایت به مسائل سیاسی در حال حاضر گروهی از شرکت‌های خارجی اعم از خریدار و فروشنده، اقدام به قطع روابط خود با شرکت‌های ایرانی نموده‌اند. این قطع ارتباط موجب توقف روند تأمین برخی از مواد اولیه، ماشین‌آلات و قطعات یدکی و درنتیجه کاهش شدید صادرات

استراتژیک، ۱۷، ۷۶(۱۳۹۸)، ۱۴۹.

۱۷. احمدرضا کهنسال، «بررسی شرایط کنونی صنعت ساخت و تعمیر کشتی و عوامل مؤثر بر این صنعت» (چهاردهمین همایش دریایی، تهران، ۱۳۹۱)، ۵.

۱۸. جواد طهماسبی، «راه اصلاح ساختار بانکی ایران از کجا می‌گذرد؟ بانک‌ها در پساتحریم»، تجارت فردا، ۲۴ بهمن ۱۳۹۴. قابل دسترسی در:

https://www.tejaratefarda.com/fa/tiny/news-20762

19. Smantha Miko, “Al-Skiini v. United Kingdom and Extraterritorial Jurisdiction under the European Convention for Human Rights”, *Boston College International and Comperative Law Review*, 35, (2013), 63.

20. Finnur Magnusson, “Targeted Sanctions and Accountability of the United Nations’ Security Council”, *Austrian Review of International and European Law Online*, 13, 1(2008), 35-78.

شده است. همچنین به بهانه ارتباط برخی لوازم و تجهیزات با صنایع هسته‌ای یا نظامی، تهیه مایحتاج صنعت بسیار دشوار شده است. به‌علاوه فناوری و دانش فنی برخی صنایع دنیا نیز منتقل نمی‌شود.[۲۱]

۲-۸- افزایش هزینه‌های کشتی‌رانی و حمل‌ونقل

افزایش هزینه‌های کشتی‌رانی و حمل‌ونقل در ایران به عوامل متعددی مرتبط است، ازجمله هزینه‌های بندری سنگین، پهلوگیری کشتی‌ها در بندرها، عدم تأمین سوخت برای کشتی‌های ایرانی و تحریم‌های اتحادیه اروپا که به افزایش هزینه‌ها، کاهش قدرت خرید مصرف‌کننده و خروج بیشتر ارز از کشور منجر می‌شود.[۲۲]

۳- آثار غیرمستقیم تحریم‌های یک‌جانبه کشتی‌رانی بر ایران

یکی از ابزارهای اقتصادی و سیاسی برای تحمیل خواسته‌های یک کشور و به عبارتی تأمین منافع آن توسط کشور دیگر استفاده از تحریم‌هاست. در این حالت، کشور بزرگ و صاحب نفوذ در دنیای سیاست و اقتصاد قادر خواهد بود با اعمال محدودیت بر روی اقتصادی کوچک‌تر و صاحب نفوذ کمتر از خود، هزینه‌های اقتصادی و سیاسی بر کشور کوچک‌تر تحمیل کند و این وضعیت در صورت همراهی سایر بازیگران مهم اقتصادی و سیاسی جهان با کشور بزرگ تحریم‌کننده، ابعاد جدی‌تری به خود می‌گیرد؛ همان وضعیتی که در مورد تحریم‌های اعمال‌شده بر اقتصاد ایران متصور است.[۲۳]

۳-۱- نقض حق حیات شهروندان

حق حیات از مهم‌ترین حقوق بنیادین شهروندان به شمار می‌آید که به دلیل ارتباط مستقیم با موجودیت و بقای انسان، بر سایر حقوق تقدم دارد.[۲۴] در ادبیات حقوق بشر از حق حیات تفاسیر گوناگونی ارائه شده است. در تفسیر مضیق، این حق تنها به منع سلب خودسرانه حیات و حمایت از بقای فیزیکی اشخاص محدود می‌شود؛ اما در تفسیر موسع، دامنه آن فراتر رفته و

---

۲۱. حسین موسویان، تجزیه و تحلیل سیاست‌های هسته‌ای ایران از آغاز تا تغییر تیم هسته‌ای (تهران: وزارت امور خارجه، ۱۳۹۳)، ۴۳.

۲۲. بایزیدی و میرترابی، پیشین، ۳۴.

۲۳. مرتضی عزتی و یونس سلمانی، «بررسی آثار مستقیم و غیرمستقیم تحریم‌ها در رشد اقتصادی ایران با تأکید بر بخش خارجی اقتصاد»، فصلنامه آفاق امنیت، ۷، ۲۵(۱۳۹۳)، ۱۸۹.

24. Boris Kondoch, “The Limits of Economic Sanctions Under International Law: The Case of Iraq”, *The Yearbook of International Peace Operations, International Peacekeepings*, 7, (2002), 273

حقوقی همچون حق بر غذا، دارو و دسترسی به مراقبت‌های پزشکی را نیز دربر می‌گیرد. در چنین چهارچوبی، قرار دادن اقلام دومنظوره در فهرست تحریم‌ها می‌تواند به محدودیت دسترسی به تجهیزات و فناوری‌های پزشکی بینجامد و در عمل بخشی از جمعیت را از امکانات حیاتی محروم سازد.[۲۵]

۳-۲- نقض حق بهداشت و دارو

تحریم‌های یک‌جانبه ایالات متحده علیه ایران آثار قابل توجهی بر حق بر بهداشت و سلامت شهروندان بر جای گذاشته است. اعمال این تحریم‌ها، به‌ویژه در بُعد اقتصادی و با توجه به جایگاه و نفوذ ایالات متحده در نظام مالی جهانی، موجب اختلال‌های ساختاری در تأمین و پایداری نظام سلامت کشور شده است. درنتیجه فرایند واردات و تأمین دارو، تجهیزات و فناوری‌های پزشکی و سایر نیازهای اساسی مرتبط با سلامت عمومی با محدودیت‌های عملی مواجه گردیده و بهره‌مندی مؤثر از حق بر سلامت در سطح ملی تضعیف شده است.[۲۶] افزون بر این، کاهش درآمدهای نفتی ناشی از تحریم‌ها، منابع مالی تخصیص‌یافته به بخش بهداشت و درمان را محدود ساخته و ظرفیت دولت را برای سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های درمانی، حمایت از بیماران خاص و تأمین خدمات سلامت همگانی کاهش داده است.[۲۷]

تحریم‌های مالی با محدودسازی دسترسی به ارزهای قابل استفاده در مبادلات بین‌المللی، فرآیند تأمین اقلام سلامت‌محور را با دشواری جدی مواجه کرده‌اند؛ به‌ویژه آنکه نظام بهداشت ایران اغلب دولتی است و به‌طور غیرمستقیم تحت تأثیر محدودیت‌های کلی تحریم قرار دارد. در این چهارچوب، سازمان کنترل دارایی‌های خارجی وزارت خزانه‌داری آمریکا فهرستی از تجهیزات پزشکی مجاز برای صادرات به ایران منتشر کرده است که اغلب شامل اقلام پایه است و بسیاری از تجهیزات پیشرفته، به دلیل برخورداری از فناوری‌های حساس یا دوکاربردی، در آن تصریح نشده‌اند.[۲۸] تشدید تحریم‌ها، به‌ویژه از سال ۲۰۱۲، توان مالی دولت و مراکز درمانی را برای تأمین هزینه‌های درمانی به‌شدت کاهش داد و ظرفیت حمایت از بیماران خاص و مبتلایان

---

۲۵. جاوید منتظران، «مشروعیت تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا علیه ایران، مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری»، ۱۳۹۷. قابل دسترسی در:

http://www.css.ir/fa/content/114750

۲۶. پردیس السادات سیدمشهدی، فرهاد قلم‌باز و علی اصغر اسفندیاری، «اهمیت صنعت نفت در ایجاد تولید و اشتغال در اقتصاد ایران و تأثیر آن بر سایر فعالیت‌های اقتصادی»، پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، ۱، ۲(۱۳۹۰)، ۱۳۳-۱۶۱.

27. Richard Garfield, “the Impact of Economic Sanctions on Health and Well-being”, *Network Paper RRN*, 31(1999), 1-34.

۲۸. سیدفضل‌اله موسوی، فضل‌اله جوکار و عمران محمدی، «تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا علیه ایران، تناقض در گفتار و کردارو سیاست‌زدگی در حقوق بشر»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ۱۶، ۴۴(۱۳۹۳)، ۱۶۰.

به سرطان محدود شد. افزون بر این پوشش بیمه‌ای تنها بخشی از هزینه‌های درمان را دربر می‌گیرد و بیماران ناگزیرند حدود ۲۰ تا ۳۰ درصد مخارج درمانی را خود پرداخت کنند.[۲۹]

۳_۳ نقض حق بر توسعه

تحریم‌های یک‌جانبه علیه ایران باعث نقض حق بر توسعه می‌شود. این تحریم‌ها با افزایش هزینه‌های معاملات خارجی، کاهش شفافیت در معاملات و مشکلات دسترسی به ابزارهای بانکی و بیمه، نقض حقوق اقتصادی و توسعه ایران محسوب می‌شود. همچنین جذب سرمایه و ایجاد اشتغال را مخدوش کرده و باعث کاهش توان دولت و تجار ایران برای تحقق حقوق و توسعه شده است.[۳۰]

۳_۴ نقض حق مالکیت و حق آزادی و کسب‌وکار

تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا علاوه بر موارد فوق، منجر به نقض برخی دیگر از حقوق بشر نیز می‌گردد که در ادامه به مهم‌ترین آنها پرداخته می‌شود. یکی از مهم‌ترین حقوقی که حق بر مالکیت را به رسمیت شناخته،میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. علاوه بر این میثاق، برخی از اسناد حقوق بشری منطقه‌ای نیز دست به تضمین حق مالکیت زده‌اند و به آن رنگ و بوی حقوق بشری داده‌اند.[۳۱] دولت آمریکا با مصادره اموال و مسدودسازی حساب‌ها، در برابر چهره‌های مؤثر یا افرادی که حقوق بشر را نقض کرده‌اند، حقوق مالکیت آنها و حقوق شرکت‌ها را نقض می‌کند. این اقدامات باعث بروز خصومت و اعتراض شدید افراد و شرکت‌ها نسبت به دولت آمریکا و حقوق خود در داخل و خارج از کشور می‌شود. اتحادیه اروپا همچنین به نقض حقوق مالکیت شهروندان ایرانی می‌پردازد و تحریم‌های یک‌جانبه را به‌عنوان نقض حاکمیت کشورهای دیگر محکوم و غیرقانونی اعلام می‌کند.[۳۲]

۴- مسئولیت بین‌المللی آمریکا در جبران تبعات تحریم‌ها

مسئولیت بین‌المللی از اصول بنیادین حقوق بین‌الملل به شمار می‌آید که به‌عنوان یک نهاد

---

۲۹. مسلم خسروی زارگر، سمیه بخشی و زهرا بخشی، «تجربه سیاسی جمهوری اسلامی ایران در مسئله هسته‌ای و نقش آن در توافق هسته‌ای برجام» (اولین همایش ملی توافق هسته‌ای، از اجرا تا فرصت‌های پیش رو، ۱۳۹۵)، ۲۱۰.

۳۰. رضوان علی‌محمدی، «بررسی مشروعیت تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا در دوران پسابرجام از منظر حقوق بین‌الملل»، پژوهش ملل، ۵، ۵۸(۱۳۹۹)، ۱۶.

۳۱. اردشیر امیر ارجمند و محمد حبیبی مجنده، «بررسی جایگاه حقوق مالکیت معنوی در نظام حقوق بشر»، نامه مفید، ۵۲(۱۳۸۴)، ۵.

32. Alexander Samuel Kern, *Economic Sanctions: Law and PublicPolicy* (UK: Palgrave Macmillan, 2009), 81.

حقوقی، دولت‌ها و سایر تابعان حقوق بین‌الملل را به رعایت تعهدات بین‌المللی خویش ملزم می‌سازد. این مسئولیت با هدف سامان‌دهی نظام حقوق بین‌الملل و تعیین تکلیف اعضای آن ایجاد شده است و مقرر می‌دارد که دولت‌ها در صورت نقض صلاحیت یا حاکمیت سایر دولت‌ها از طریق رفتارهایی که با اصول حقوق بین‌الملل مغایرت دارند، موظف به جبران زیان‌های واردشده به دیگران باشند و این تکلیف به تابعان فعال حقوق بین‌الملل واگذار شده است.[۳۳]

۴-۱- ارکان مسئولیت بین‌المللی دولت آمریکا

اولین نکته‌ای که باید مورد توجه قرار گیرد، ماهیت پیچیده و چندوجهی برجام است. این سند بین‌المللی نتیجه مذاکرات طولانی و پیچیده بین ایران و گروه ۱+۵ (شامل ایالات متحده آمریکا، بریتانیا، فرانسه، روسیه، چین و آلمان) است. مذاکراتی که نه‌تنها فنی و حقوقی، بلکه سیاسی و دیپلماتیک نیز بوده‌اند. در بررسی ماهیت برجام، می‌توان دریافت که این توافق‌نامه بر دو محور اصلی استوار است:

۱- تعهد جامع همکاری برای رفع نگرانی‌های بین‌المللی: این بخش شامل تعهدات ایران برای محدود کردن برنامه هسته‌ای خود و پذیرش نظارت‌های گسترده بین‌المللی است. هدف از این تعهدات، اطمینان بخشیدن به جامعه جهانی در مورد ماهیت صلح‌آمیز فعالیت‌های هسته‌ای ایران است.[۳٤]

۲- شناسایی و تضمین حقوق ایران: این بخش شامل تعهدات طرف‌های مقابل برای رفع تحریم‌ها و محدودیت‌های اقتصادی علیه ایران است. این حقوق شامل موارد زیر می‌شود: حق توسعه: به رسمیت شناختن حق ایران برای پیشرفت اقتصادی و فناوری؛ حق بر تجارت آزاد: رفع موانع تجاری و اجازه دادن به ایران برای مشارکت در تجارت بین‌المللی؛ حق برخورداری از روابط اقتصادی و سیاسی با کلیه کشورها: عادی‌سازی روابط ایران با جامعه بین‌المللی.[۳۵]

برجام، علی‌رغم ماهیت سیاسی خود یک سند حقوقی بین‌المللی است که تعهدات متقابلی را برای طرفین ایجاد می‌کند. نقض این تعهدات می‌تواند منجر به مسئولیت بین‌المللی دولت ناقض شود. این مسئله از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، زیرا نشان‌دهنده پیچیدگی روابط

---

۳۳. حیدر قلی‌زاده و صمد قائم پناه، «مسئولیت بین‌المللی دولت ایالات متحده آمریکا از اعمال تحریم‌های یک‌جانبه علیه جمهوری اسلامی»، فصلنامه علوم سیاسی، ۱۴، ۴۳(۱۳۹۷)، ۲۱۹.

۳٤. حسن عابدینی و جهانبخش ایزدی، «نقش متغیرهای داخلی در سیاست‌گذاری مذاکرات هسته‌ای دولت یازدهم»، مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی، ۷، ۲۵(۱۳۹۶)، ۲۷۱-۲۸۹.

۳۵. جیمز کرافورد، حقوق مسئولیت بین‌المللی (قواعد عمومی)، مترجمین علیرضا ابراهیم‌گل و سیامک کریمی، چاپ اول (تهران: انتشارات سنگلج، ۱۳۹۵)، ۳۵.

بین‌المللی در عصر حاضر و تأثیر متقابل حقوق و سیاست در عرصه جهانی است. برجام به‌عنوان یک توافق‌نامه چندجانبه، نه‌تنها تعهدات فنی و اجرایی را برای طرفین مشخص می‌کند، بلکه یک چهارچوب حقوقی برای تعامل سازنده میان کشورها با منافع و دیدگاه‌های متفاوت ایجاد می‌نماید. این سند با ایجاد توازن میان حقوق و تعهدات طرفین، سعی در ایجاد یک ساختار پایدار برای حل‌وفصل اختلافات و پیشبرد همکاری‌های بین‌المللی دارد. از منظر حقوق بین‌الملل، برجام نمونه‌ای از توافق‌نامه‌های چندجانبه است که در آن اصول حاکمیت ملی، عدم مداخله و همکاری بین‌المللی به شکلی هماهنگ در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند. این توافق‌نامه همچنین نشان‌دهنده اهمیت مذاکرات دیپلماتیک و گفتگوهای سازنده در حل مناقشات بین‌المللی است. با این حال چالش‌های پیشِ روی اجرای برجام و اختلافات ناشی از تفسیرهای متفاوت از مفاد آن، نشان‌دهنده پیچیدگی‌های موجود در اجرای توافق‌نامه‌های بین‌المللی در دنیای امروز است. این مسائل همچنین بر اهمیت وجود مکانیسم‌های قوی و کارآمد برای حل‌وفصل اختلافات و نظارت بر اجرای تعهدات در چنین توافق‌نامه‌هایی تأکید می‌کند.

برای اثبات این مسئولیت، باید ارکان آن را بررسی کنیم که عبارت‌اند از: وجود یک تعهد بین‌المللی؛ نقض آن تعهد و قابلیت انتساب نقض به دولت مورد نظر.[۳۶]

در مورد برجام، تعهدات بین‌المللی به‌روشنی در متن توافق‌نامه مشخص شده‌اند. نقض این تعهدات می‌تواند شامل مواردی مانند عدم اجرای تعهدات هسته‌ای توسط ایران یا عدم رفع تحریم‌ها توسط طرف‌های مقابل باشد. انتساب این نقض‌ها به دولت‌های مربوطه نیز در اکثر موارد قابل اثبات است. نکته مهم دیگر وجود مکانیسم حل اختلاف در برجام است که می‌تواند به‌عنوان یک سازکار برای رسیدگی به ادعاهای نقض تعهدات و تعیین مسئولیت بین‌المللی عمل کند. سند بین‌المللی برجام و جریان مذاکرات نه‌چندان مختصر طرف‌های این سند بیانگر این است که اساس ماهیت برجام تأکید بر یک تعهد جامع همکاری، جهت رفع نگرانی‌های مربوط به فعالیت‌های هسته‌ای ایران از سویی و دستیابی ایران بر حقوق متعدد شناسایی‌شده نظیر حق توسعه، حق بر تجارت آزاد و حق برخورداری از روابط اقتصادی و سیاسی با کلیه کشورهاست.[۳۷]

الف) قابلیت انتساب: مطابق با طرح مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها، نقض تعهدات به همراه قابلیت انتساب، عوامل اساسی برای بروز مسئولیت هستند. اگرچه نظام مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها مستثنا نیست، اما عناصر آن باید به شکل کامل برآورده گردند، به‌خصوص در مورد

---

۳۶. سبحان طیبی و شیرین شیرازیان، مقدمه‌ای بر مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در قبال خسارات زیست‌محیطی، چاپ اول (تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۹۸)، ۱۱.

۳۷. کرافورد، پیشین، ۳۵.

انتساب به دلیل نقض تعهدات. درواقع هر عمل یا ترکی که تعهدات مشترک بین‌المللی را زیر سؤال ببرد و نظام قانون را نادیده بگیرد، نشان‌دهنده نقض تعهدات بین‌المللی است و انتساب اعمال می‌شود. در صورتی که دو عامل نقض تعهد و قابلیت انتساب به تأثیر برسند، عنصر سوم یعنی جبران خسارت نیز انجام می‌شود. قابلیت انتساب اگر به‌منظور تعهدات در قالب معاهدات بین‌المللی باشد، جایگاه قاطع‌تر و شفاف‌تری دارد و نظام مسئولیت بین‌المللی می‌تواند مسئولیت مطلق را بازتأیید و اعلام کند. اگرچه قابلیت انتساب در چهارچوب سازمان‌های بین‌المللی نسبی است، اما قانونگذاران حقوق بین‌المللی همواره در تأیید تعهدات مشترک خود مداخله دارند و بارزترین دلیل بر این موضوع حفاظت از تعهدات وظیفه‌مندانه است.[۳۸]

ب) نقض تعهد بین‌المللی: مسئولیت بین‌المللی یک تعهد حقوقی بین‌المللی است که دولت‌ها را ملزم به جبران خسارت‌های ناشی از نقض تعهدات بین‌المللی می‌کند. این تعهدات معمولاً به رعایت قوانین، معاهدات و هنجارهای بین‌المللی اشاره دارند.[۳۹] مجمع عمومی سازمان ملل متحد از سال ۱۹۹۲ موضوع حاکمیت قانون را در دستور کار خود قرار داد و از سال ۲۰۰۶ حداقل سه قطعنامه در خصوص این موضوع به تصویب رسیده است. شورای امنیت نیز در قطعنامه‌های شماره ۱۳۲۵، ۱۶۷۴، ۱۶۱۲ و ۱۸۲۰ بر اهمیت حاکمیت قانون در سطح داخلی و بین‌المللی تأکید کرده است.[۴۰]

۴-۲- مقررات مسئولیت بین‌الملل در صورت اثبات

وفق طرح مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها مصوب ۲۰۰۱، اگر مسئولیت یک دولت در خصوص نقض تعهدات یک‌جانبه، دوجانبه و یا چندجانبه اثبات شود و تعهد نقض‌شده در زمره قواعد آمره حقوق بین‌الملل باشد، تخلف از آن به‌صورت جدی و سامانمند محقق شده باشد، کشور متخلف مسئولیت ویژه و مضاعفی را بر عهده خواهد داشت.[۴۱]

الف) تعهد به توقف عمل مجرمانه و تضمین عدم تکرار: در حوزه بین‌المللی، هرگونه نقض تعهد معمولاً به مسئولیت منجر می‌شود؛ اما برای اینکه این مسئولیت برقرار شود، باید خسارت‌ها به‌عنوان نتیجه‌ای مستقیم از نقض تعهد قانونی حاکم شناخته شوند. همچنین باید

---

۳۸. طیبی و شیرازیان، پیشین، ۱۱.

۳۹. همانجا.

۴۰. حسین حاجیانی و فاطمه کشاورز، «توافق‌نامه برجام از منظر قانون اساسی ایران و معاهدات داخلی» (اولین کنفرانس علمی پژوهشی رهیافت‌های نوین در علوم انسانی ایران، ایلام، ۱۳۹۶)

۴۱. سمیه علایی، «مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها و تحریم‌های یک‌جانبه» (پنجمین کنفرانس بین‌المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق، تهران، ۴ آذرماه ۱۴۰۰)، ۵.

همواره با توجه به قوانین و اصول کلی حقوق بین‌المللی عمل کرد. اصلی که پذیرفته شده، این است که اگر یک دولت نقض تعهدات بین‌المللی کند و خسارتی به وجود آید، آن دولت مسئولیت خود را برای جبران آن خسارت‌ها پذیرفته است.[۴۲] توقف عمل متخلفانه و عدم تکرار آن، اولین گام در رفع نقض تعهدات بین‌المللی است؛ بنابراین دولت‌ها موظف‌اند اقدامات متخلفانه را متوقف کرده و از تکرار آنها جلوگیری کنند. این تعهد همچنین به حفظ حکومت قانون، حمایت و تضمین منافع ملی و بین‌المللی کمک می‌کند.[۴۳]

ب) استناد به مسئولیت و جبران خسارت: ماده ۴۲ اظهار می‌دارد که استناد به اقدامی که خصیصه تا حدودی رسمی دارد، مانند اقدامات در داوری بین‌المللی یا دادگاه، شامل استناد به دادخواست یا تعهدات نقض‌شده و نه انتقادات یا اعتراضات است. همچنین استناد می‌تواند از طریق روش‌های دیپلماتیک هم انجام شود و همیشه به دادگاه خاص نیازی نیست.[۴۴] ماده ۴۲ اظهار می‌کند که دو گروه حق استناد به مسئولیت دارند: دولت‌های آسیب‌دیده و دولت‌های غیر آسیب‌دیده که منافع حقوقی دارند. در ابتدا حق استناد به مسئولیت به دولت‌های آسیب‌دیده تعلق دارد. این ماده به‌ویژه بر تفاوت‌های بین زیان یک یا چند دولت خاص و منافع حقوقی تمام دولت‌ها در تعهداتی که برای منافع عمومی مصوب شده است، تأکید می‌کند.[۴۵] دولتی که به‌عنوان دولت زیان‌دیده در نظر گرفته می‌شود، می‌تواند به تمام آثار حقوقی اقدامات متخلفانه بین‌المللی و روش‌های اجرای مسئولیت بین‌المللی دولت ازجمله اقدامات متقابل، توسل کند. به‌طور کلی تأخیر در ارائه دعوا معمولاً مشکلی ایجاد نمی‌کند، مگر اینکه دولت زیان‌دیده اعتراض کند یا دولت خوانده به‌شدت آسیب ببیند. ماده ۴۸ از طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل به دولت‌های غیر آسیب‌دیده اجازه استناد به مسئولیت بین‌المللی دولت را با محدودیت‌هایی ارائه می‌دهد.[۴۶]

- اعاده به وضعیت سابق: اصل اعاده به وضعیت سابق یکی از مهم‌ترین اصول جبران خسارت در حقوق بین‌الملل است. این اصل در رأی معروف کارخانه کورزو توسط دیوان دائمی بین‌المللی دادگستری در سال ۱۹۲۸ مورد تأکید قرار گرفت. در مورد تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا علیه

---

۴۲. طیبی و شیرازیان، پیشین، ۱۱.

۴۳. علیرضا ابراهیم‌گل، طرح مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها، مسئولیت بین‌المللی دولت، متن و شرح مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل (تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۹)، ۲۵۷.

44. Annemarieke Vermeer-kunzil, *Invocation of Responsibility, Principle of Shared Responsibilityin International Law*, edited by Andre Nollkaemper and Ilias Plakokefalos, Cambridge: Cambridge University Press. 2014: 257

۴۵. ابراهیم‌گل، پیشین، ۲۵۷.

۴۶. مهدی حدادی، «استناد به مسئولیت دولت ناشی از نقض تعهدات عام الشمول»، مجله حقوقی بین‌المللی، ۴۲، ۹۷(۱۳۹۸)، ۹۷.

کشتی‌رانی ایران، اگر این تحریم‌ها غیرقانونی تشخیص داده شوند، آمریکا موظف خواهد بود وضعیت را به حالت قبل از اعمال تحریم‌ها بازگرداند.[۴۷] این می‌تواند شامل موارد زیر باشد:

۱- لغو تمام قوانین و مقررات مربوط به تحریم کشتی‌رانی ایران؛ ۲- رفع محدودیت‌های بانکی و مالی مرتبط با صنعت کشتی‌رانی ایران؛ ۳- اجازه دسترسی کشتی‌های ایرانی به بندرهای آمریکا و متحدانش؛ ۴- بازگرداندن دارایی‌های مسدود شده شرکت‌های کشتی‌رانی ایران.

با این حال از آنجا که اعاده کامل به وضعیت سابق در عمل دشوار است، ممکن است سایر اشکال جبران خسارت مانند پرداخت غرامت نیز مورد توجه قرار گیرد. مشروعیت تحریم‌های یک‌جانبه از منظر حقوق بین‌الملل همچنان محل بحث است. برخی معتقدند که این تحریم‌ها می‌توانند ناقض حقوق بشر و حقوق بشردوستانه باشند، زیرا بر زندگی مردم عادی تأثیر منفی می‌گذارند. از این رو مسئله اعاده به وضعیت سابق در مورد تحریم‌ها پیچیدگی‌های خاص خود را دارد و نیازمند بررسی دقیق آثار و پیامدهای این اقدامات است. در رأی کارخانه کورزو، دیوان دائمی بین‌المللی دادگستری به مفهوم فعل غیرقانونی اصلی توجه کرده است. طبق این رویه، جبران خسارت باید تا جای ممکن همه نتایج عمل غیرقانونی را برطرف کرده و وضعیت را به حالتی اعاده کند که در صورت عدم وقوع عمل نقضی، ممکن است وجود داشته باشد. در صورت عدم امکان اعاده به وضعیت سابق، پرداخت مبلغ مورد نیاز برای اعاده وضعیت و در صورت لزوم، پرداخت غرامت برای جبران زیان‌ها که با اعاده وضعیت سابق یا پرداخت وجه جبران نمی‌شوند، صورت می‌گیرد. این رویکرد اصولی برای تعیین مقدار غرامت برای عمل مخالف حقوق بین‌الملل است که در مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل درباره مسئولیت دولت‌ها در سال ۲۰۰۱ گنجانده شده است.[۴۸]

- اخذ رضایت از زیان‌دیده: در زمینه تحریم‌های کشتی‌رانی، مسئله اخذ رضایت از زیان‌دیده پیچیدگی‌های خاصی دارد. از منظر حقوق بشردوستانه که هدف آن حمایت از افراد غیرنظامی در شرایط مخاصمه است، تحریم‌های اقتصادی می‌توانند تأثیرات منفی بر جمعیت غیرنظامی داشته باشند. در مورد تحریم‌های کشتی‌رانی ایران، می‌توان استدلال کرد که این تحریم‌ها با محدود کردن واردات کالاهای اساسی و دارو ممکن است ناقض اصول حقوق بشر باشند.[۴۹] از سوی دیگر کنوانسیون‌های ژنو تأکید می‌کنند که هیچ کشوری نمی‌تواند به نقض حقوق

---

۴۷. طیبی و شیرازیان، پیشین، ۱۱.

۴۸. همانجا.

۴۹. سعید ایرانمنش، نورالله صالحی و سید عبدالمجید جلایی اسفندآبادی، «رتبه‌بندی تحریم‌های اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران با استفاده از نظر منتخبی از فعالان و دانش‌آموختگان اقتصاد بین‌الملل»، مجله مجلس و راهبرد، ۲۸، ۱۰۸(۱۴۰۰)، ۲۷۱.

بشردوستانه رضایت دهد؛ بنابراین حتی اگر ایران به تحریم‌ها رضایت دهد، این رضایت نمی‌تواند ناقض حقوق بنیادین بشردوستانه باشد؛ بنابراین اخذ رضایت از ایران برای ادامه تحریم‌ها نمی‌تواند توجیه‌کننده نقض احتمالی حقوق بشردوستانه باشد. راه‌حل مناسب‌تر، تعدیل تحریم‌ها به‌گونه‌ای است که آسیب کمتری به جمعیت غیرنظامی وارد کند، مثلاً از طریق ایجاد استثنائات برای کالاهای بشردوستانه و دارویی.[۵۰]

پس از منظر حقوق بشردوستانه، هرگونه اقدام بین‌المللی ازجمله تحریم‌ها، باید با در نظر گرفتن اصول اساسی حقوق بشر و حفظ کرامت انسانی اعمال شود. این امر شامل تضمین دسترسی به غذا، دارو، خدمات بهداشتی و سایر نیازهای اساسی انسانی می‌شود. در عین حال تعادل میان اهداف سیاسی تحریم‌ها و الزامات حقوق بشردوستانه، چالشی جدی برای جامعه بین‌المللی محسوب می‌شود. بسیاری از کارشناسان حقوقی و سازمان‌های بین‌المللی بر این باورند که تحریم‌ها باید به‌گونه‌ای طراحی و اجرا شوند که کمترین آسیب را به جمعیت غیرنظامی وارد کنند.[۵۱] این امر مستلزم ارزیابی دقیق پیامدهای انسانی تحریم‌ها، ایجاد استثنائات برای کالاها و خدمات ضروری و نظارت مستمر بر اثرات تحریم‌ها بر وضعیت حقوق بشر در کشور هدف است. علاوه بر این برخی صاحب‌نظران معتقدند که تحریم‌های همه‌جانبه که منجر به محرومیت گسترده مردم عادی از حقوق اساسی خود می‌شوند، می‌توانند ناقض اصول بنیادین حقوق بشردوستانه باشند. درنتیجه گرایش به سمت تحریم‌های هدفمند که افراد یا نهادهای خاصی را هدف قرار می‌دهند، به‌عنوان رویکردی سازگارتر با اصول حقوق بشر مورد توجه قرار گرفته است. با این حال چالش‌های اجرایی و حقوقی در زمینه اعمال تحریم‌های هدفمند، همچنان موضوع بحث و بررسی در محافل حقوقی و دیپلماتیک است. کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو نیز نظیر قواعد مندرج در طرح پیش‌نویس مسئولیت دولت‌ها وفق ماده ۲۶ به‌صراحت عنوان می‌دارد که هیچ کشوری ممکن نیست خودش یا کشور متعاهد دیگر را از مسئولیت ناشی از نقض حقوق بین‌الملل بشردوستانه مبرا کند.[۵۲] این بدان مفهوم است که هیچ کشوری نمی‌تواند به نقض حقوق بشردوستانه که از قربانیان جنگ حمایت می‌کنند، رضایت دهد. در صورت خسارت مستقیم، زیان‌دیده حق دارد از متخلف جبران خسارت بخواهد. جلب رضایت می‌تواند از طریق

---

۵۰. سید امرالدین حجازی و محمدعلی صلح‌چی، «شورای امنیت سازمان ملل متحد و تأثیر آن در ایجاد امنیت و عدالت کیفری بین‌المللی»، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۹، ۳۳(۱۳۹۹)، ۱۲.

۵۱. حسین فروغی‌نیا، محمد نقوی مرمتی و علی نقی مرمتی، «ماهیت تعهدات دولت‌ها در خصوص حق بر غذا از منظر حقوق بین‌الملل بشر و حقوق بشردوستانه»، مطالعات حقوق بشر اسلامی، ۷(۱۳۹۳)، ۱۳۷.

52. Jean-Marie Henckartes and Louise Doswald-Beck, *Costomary International Humanitarian Law* (London: Cambridge University Press, 2005), 435.

تنبیه متخلفان و پیشگیری از تکرار آسیب‌ها صورت گیرد. رضایت باید با زیان وارده همخوانی داشته باشد و برای دولت مسئول تحقیرآمیز نباشد.[۵۳]

- پرداخت غرامت: پرداخت غرامت اصولاً یکی از مرسوم‌ترین روش‌های جبران خسارت در رویه بین‌المللی است که باید دربرگیرنده هرگونه خسارت قابل ارزیابی مالی و عام‌المنفعه باشد. با عنایت به موانع اعاده وضعیت به حال سابق، پرداخت پولی در اکثر موارد جایگزین اعاده به وضع سابق است که البته باید چنین مدنظر داشت که غرامت برای زیان‌های بالفعل است تا میان عمل موجد خسارت و عواقب آن، ارتباطی معقول و مستقیم برقرار کند و از این ارتباط بتوان درخواست غرامت کرد.[۵۴]

ج) اقدامات متقابل و مقابله‌به‌مثل: تحلیل تحریم‌های اقتصادی بر اساس دو دسته اقدام، یعنی مقابله‌به‌مثل و انتساب، بررسی می‌شود. این اقدامات باید با رعایت مقررات حقوق بین‌المللی نظیر قوانین و ضوابط مرتبط انجام شود. اقدام مقابله‌به‌مثل به‌منظور تحمیل مجازات بر دولت متخلف توجه دارد و قوانین بین‌المللی را رعایت می‌کند. اقدامات انتساب به تخلفات دیگر دولت‌ها واکنش نشان می‌دهد و ممکن است شامل محدودیت‌های تجاری، فشار بر شرکت‌ها و کشورها برای قطع روابط تجاری، تعلیق کمک‌های اقتصادی و سایر اقدامات مورد نظر قرار گیرد. این اقدامات نشان‌دهنده اهمیت تعهدات بین‌المللی دولت‌ها است و شکایت‌های مسئولیت بین‌المللی به دلیل نقض این تعهدات، اهمیت اجرایی آنها را تأیید می‌کند.[۵۵]

د) نقض نظم عمومی بین‌المللی: نظم عمومی بین‌المللی مفهومی است که به مجموعه‌ای از اصول و قواعد بنیادین در حقوق بین‌الملل اشاره دارد که برای حفظ صلح و امنیت جهانی ضروری تلقی می‌شوند. تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا علیه کشتی‌رانی ایران می‌تواند از چند جنبه به‌عنوان نقض احتمالی نظم عمومی بین‌المللی مورد بررسی قرار گیرد؛

- نقض اصل عدم مداخله: تحریم‌های فراسرزمینی می‌تواند ناقض اصل عدم مداخله در امور داخلی کشورها باشد که یکی از اصول بنیادین حقوق بین‌الملل است. در سازمان ملل، برخی کشورها نگران این موضوع هستند که اقدامات اقتصادی یک‌جانبه ممکن است به دخالت غیرقانونی در امور داخلی کشورها منجر شود. قوانین و قطعنامه‌های سازمان ملل تلاش می‌کنند تا از این دخالت‌ها جلوگیری کنند و بر احترام به حقوق حاکمیت دیگر کشورها تأکید دارند.[۵۶]

---

۵۳. ابراهیم‌گل، پیشین، ۲۲۴.

۵۴. محمدرضا ضیایی بیگدلی، حقوق معاهدات بین‌المللی، چاپ اول (تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۷)، ۱۴۱.

۵۵. وحید بزرگی، «تحریم‌ها و ملاحظات سیاسی و امنیتی در سازمان تجارت جهانی»، فصلنامه پژوهش‌های تجارت جهانی، ۱۶-۱۷(۱۳۸۸)، ۱۷.

۵۶. محمد زارعی هدک، ایرج رضایی‌نژاد و علی بابایی مهر، «چالش‌های حقوقی تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا و تأثیر آن بر

- نقض آزادی دریانوردی: محدود کردن حرکت کشتی‌های ایرانی در آب‌های بین‌المللی می‌تواند ناقض اصل آزادی دریانوردی باشد که در کنوانسیون حقوق دریاها ۱۹۸۲ تضمین شده است.

- نقض حق توسعه: تحریم‌های گسترده می‌تواند مانع از تحقق حق توسعه که در اعلامیه حق توسعه سازمان ملل متحد (۱۹۸۶) به رسمیت شناخته شده، شود.

- نقض حقوق بشر: اگر تحریم‌ها منجر به محرومیت مردم عادی از دسترسی به کالاهای اساسی و خدمات درمانی شود، می‌تواند ناقض حقوق بنیادین بشر باشد.

- نقض اصل همکاری بین‌المللی: تحریم‌های یک‌جانبه می‌تواند مغایر با اصل همکاری بین‌المللی باشد که در منشور سازمان ملل متحد مورد تأکید قرار گرفته است.

- تهدید صلح و امنیت بین‌المللی: در صورتی که تحریم‌ها منجر به تشدید تنش‌های منطقه‌ای شود، می‌تواند به‌عنوان تهدیدی برای صلح و امنیت بین‌المللی تلقی گردد.[۵۷]

از منظر مسئولیت بین‌المللی، اگر ثابت شود که این تحریم‌ها ناقض نظم عمومی بین‌المللی هستند، می‌تواند منجر به مسئولیت بین‌المللی ایالات متحده شود. این مسئولیت می‌تواند شامل تعهد به جبران خسارت، توقف اقدامات غیرقانونی و تضمین عدم تکرار باشد. با این حال باید توجه داشت که مفهوم نظم عمومی بین‌المللی همچنان مورد بحث است و تفسیرهای متفاوتی از آن وجود دارد. ایالات متحده ممکن است استدلال کند که تحریم‌ها ابزاری مشروع برای حفظ نظم و امنیت بین‌المللی هستند، به‌ویژه در مواردی که هدف آنها مقابله با تهدیدهای ادعایی علیه صلح و امنیت باشد. ارزیابی اینکه آیا تحریم‌های کشتی‌رانی علیه ایران ناقض نظم عمومی بین‌المللی هستند یا خیر، نیازمند بررسی دقیق حقوقی و در نظر گرفتن تمام جوانب و آثار این تحریم‌ها است[۵۸] و وفق دکترین کلاسیک حقوق بین‌الملل، مسئولیت، محدود به حد تعهد و تکلیف جبران خسارت است، لذا ضرر و زیان جایگاهی مرکزی در این مسئله دارد.[۵۹] امتیاز رویکرد آن است که مفهوم مسئولیت بین‌المللی را در پیرامون یک عمل یا واقعه واحد، متحد می‌سازد، اعم از اینکه مسئولیت مذکور درنتیجه تقصیر و بی‌توجهی به حقوق باشد یا تنها نتیجه خسارتی باشد که در غیاب هرگونه نقض تعهد حادث شده است؛ بنابراین نتایج مشخص مسئولیت تنها در صورتی و در حدی ظاهر می‌شود که امر واقع، موجب ورود خسارت به یک تابع

حق سلامت در پرتو رأی موقت دیوان بین‌المللی دادگستری (مطالعه موردی ایران)»، راهبرد سیاسی، ۵، ۱۸(۱۴۰۰)، ۳۷.

۵۷. سید امیر سینا نورانی، «واکاوی تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی در حقوق بین‌الملل: مطالعه موردی ایالات متحده»، مجله مطالعات بین‌المللی، ۱۸، ۷۱(۱۴۰۰)، ۵۳-۷۵.

58. Daniel H. Joyner, *Iran's nuclear program and international law: From confrontation to accord* (Oxford; New York: Oxford University Press, 2016), 53-57.

59. James Crawford, "Third Report on State Responsibility", 1971, Doc.A/CN.4/241 and ADD.1-6, 74.

حقوق بین‌الملل شده باشد.[۶۰]

۴-۳- تعهد دولت‌ها به مداخله در صورت نقض حقوق بشردوستانه

تعهد دولت‌ها به مداخله در صورت نقض حقوق بشردوستانه یک اصل مهم در حقوق بین‌الملل است. در ارتباط با تحریم‌های آمریکا علیه کشتی‌رانی ایران، این موضوع از چند جنبه قابل بررسی است؛

- ارتباط با تحریم‌های آمریکا: تحریم‌های کشتی‌رانی می‌توانند تأثیرات منفی بر دسترسی مردم عادی به کالاهای اساسی و دارو داشته باشند. اگر این تحریم‌ها منجر به نقض حقوق بنیادین بشر شوند، می‌توان استدلال کرد که نوعی نقض حقوق بشر رخ داده است. در این صورت سایر دولت‌ها ممکن است تعهد اخلاقی و حقوقی به مداخله (نه همیشه نظامی، بلکه دیپلماتیک یا اقتصادی) برای حمایت از حقوق مردم ایران داشته باشند.

- جایگاه حقوق بین‌الملل کیفری: حقوق بین‌الملل کیفری در این زمینه می‌تواند نقش مهمی ایفا کند.

- تعهد به همکاری بین‌المللی: کنوانسیون‌های ژنو و پروتکل‌های الحاقی آن، دولت‌ها را ملزم به همکاری در جهت توقف نقض‌های جدی حقوق بشر می‌کنند. این امر می‌تواند شامل تلاش برای تعدیل یا لغو تحریم‌هایی باشد که آثار شدید بشردوستانه دارند.[۶۱]

- اصل مسئولیت حمایت: این اصل که در سال ۲۰۰۵ توسط سازمان ملل پذیرفته شد، بر مسئولیت جامعه بین‌المللی در حمایت از جمعیت‌های در معرض خطر جدی تأکید می‌کند. اگرچه این اصل اغلب در مورد جنایات جنگی و نسل‌زدایی به کار می‌رود، اما می‌تواند در مورد آثار شدید بشردوستانه تحریم‌ها نیز مطرح شود.[۶۲]

هرگاه احتمال نقض حقوق بشردوستانه و حقوق بشر وجود داشته باشد دولت‌ها باید وارد عمل شوند. در این مورد رویه قضایی بین‌المللی به‌اندازه کافی گویاست. از این جمله می‌توان به تأکید دیوان بین‌المللی دادگستری بر وظیفه دولت ایران جهت پیشگیری از تسخیر سفارت آمریکا اشاره نمود.[۶۳] تعهدات دولت‌ها دارای ابعاد متنوعی است. در حقوق بین‌الملل کیفری،

---

۶۰. کک‌دین نگوین، پاتریک دییه و آلن پله، حقوق بین‌الملل عمومی، ترجمه حسن حبیبی (تهران: اطلاعات، ۱۳۸۲)، ۷۹.

۶۱. حجازی و صلح‌چی، پیشین، ۱۲.

۶۲. زارعی هدک، رضایی‌نژاد و بابایی مهر، پیشین، ۳۶.

۶۳. رضا موسی‌زاده و احمدرضا آذر پندار، «تأثیرات حقوق بشر بر نظام مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها»، نشریه مطالعات حقوق عمومی، ۵۳، ۱(۱۴۰۲)، ۲۱۱.

علاوه بر مصون ماندن حاکمیت دولت‌ها از احتمال تضعیف توسط حقوق بین‌الملل کیفری، مقررات این شاخه از حقوق بین‌الملل نیز به اجرا درمی‌آیند و تنها تفاوت این نوع اعمال مقررات بین‌المللی، حصول رضایت دولت‌ها و نیز اعمال مقررات بین‌المللی در قالب قوانین داخلی و از طریق تقنین ملی است. بدین ترتیب در پرتو همکاری بین‌المللی، دولت‌ها رضایت خود را به تعقیب و محاکمه افراد نزدیک دادگاه کیفری بین‌المللی اعلام نموده و حتی ضمن پذیرش تعهداتی در حوزه همکاری‌های قضایی و اجرایی، در مواردی با چشم‌پوشی از حقوق حاکمیتی خود، مقامات سیاسی خود را برای اجرای عدالت به دیوان‌های کیفری بین‌المللی تحویل می‌دهند.[٦٤]

۵- راهکارهای علمی و حقوقی

راهکارهای علمی و حقوقی در این رابطه به شرح زیر است:

- انتقال دانش و فناوری در کنار تولید دانش: با توجه به اینکه ایران برای انجام اصلاحات ساختاری در اقتصاد خود با سیاست‌های دیکته‌شده از سوی صندوق بین‌المللی پول و وام‌دهندگان خارجی مواجه نیست، اما در عین حال همین مسئله موجب می‌شود که یافتن برنامه مناسب برای اصلاحات و متعهد بودن به اجرای آنها دشوارتر شود. اگر دولتمردان ایران بخواهند با موفقیت در برابر خواسته‌های آمریکا مقاومت کنند، باید کاری فراتر از یافتن راهکارهایی برای غلبه بر تحریم‌ها انجام دهند. توانایی آنها در تدوین و اجرای برنامه‌ای که وابستگی اقتصاد ایران به نفت را کاهش دهد و در عین حال بار اصلاحات ساختاری را به‌گونه‌ای منصفانه بین گروه‌های مختلف جامعه تقسیم کند، نقش مهمی در پیمودن موفقیت‌آمیز این مسیر ایفا خواهد نمود.[٦٥]

- هماهنگی بنگاه‌های تولیدی ـ خدماتی با استانداردهای جهانی: به‌منظور رفع موانع تحریم ضروری است بنگاه‌های خدماتی ـ تولیدی برای رفع مشکلات خویش از راه‌حل‌های بین‌المللی بهره جسته و با هماهنگی با استانداردهای جهانی معیارهایی نظیر حسابداری، حسابرسی، حاکمیت شرکتی، تنظیم ترازنامه، شفافیت و افشا، مدیریت، بازاریابی و... با تعامل بخش خصوصی و عمومی اقدام نمایند.[٦٦]

- اولویت‌بندی شرکای تجاری: کشورهای منطقه و همچنین کشورهایی که ایدئولوژی‌های مشترکی را به اشتراک می‌گذارند، علاقه‌مندی بیشتری به همبستگی و انضمام به توافقات از

---

٦٤. میثم نوروزی، «مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها ناشی از عدم اجرای تصمیمات دیوان بین‌المللی کیفری»، نشریه پژوهش ملل، ۲، ۲۲(۱۳۹۶)، ۲۱.

٦٥. جواد صالحی، «اقتصاد ایران و تحریم‌های آمریکا»، صنعت نساجی و پوشاک، ۳۰۰(۱۳۹۸)، ۶۴.

٦٦. طهماسبی، پیشین.

طریق تشکیل بلاک‌های اقتصادی نشان می‌دهند. این بلاک‌ها از یک گروه کشورهای همسایه و مجاور تشکیل شده‌اند که از لحاظ جغرافیایی، حجم اقتصادی و شباهت‌های دیگری مانند فرهنگ و تاریخ، مناسب‌ترین گزینه‌ها برای همکاری‌های تجاری و دیپلماسی هستند؛ بنابراین پیشرفت یک کشور در حوزه‌های مهم اقتصادی مانند صنایع نیازمند صنایع غذایی و دارو، می‌تواند آن را به یک صادرکننده بزرگ تبدیل کرده و از توسعه‌های فنی و صنعتی چشمگیر در این حوزه بهره‌مند سازد. این اقدامات منجر به استقرار پایداری اقتصادی کشور می‌شود و احتمال تحمیل تحریم و فشارهای خارجی به کشور کاهش می‌یابد. نکته‌هایی همچون انرژی و صنایع نظامی نیز باید به‌خصوص مورد توجه قرار گیرند. همچنین با دستیابی به فعالیت‌های فرهنگی مؤثر و ارتقای تحرک‌های فرهنگی، می‌توان ارزش‌های فرهنگی و تربیتی اسلامی را به جهانیان ارائه داد و به چالش قرار دادن اصول فکری نظام سیاسی موجود پرداخت.[۶۷]

- خصوصی‌سازی صنعت کشتی‌رانی: در اقتصاد ایران، حضور بخش دولتی در تصمیمات و اقدامات اقتصادی بیشترین تعامل را داشته است، در حالی که نقش بنگاه‌های غیردولتی در دیپلماسی اقتصادی و اقتصاد بین‌المللی ضعیف‌تر بوده است. این وضعیت باعث شده است که اقتصاد ایران، با بخش خصوصی ضعیف و دولتی قوی در رقابت‌های بین‌المللی کمتری شرکت کند. کنترل دولت بر شرکت‌ها و مؤسسات دولتی منجر به خروج اقتصاد از وضعیت رقابتی و ورود به وضعیت غیررقابتی و غیرکارآمدی شده است که باعث عدم تطابق با استانداردهای اقتصاد جهانی و محدودیت در شرکت‌های ایرانی در ارتباطات بین‌المللی می‌شود.[۶۸]

- توسل به اقدامات متقابل و افزایش فشارهای منطقه‌ای: بر اساس ماده ۵۰، طرح مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها، حق ادعای تطابق برای دولت‌ها یا رعایت شرایطی از قبیل عدم تهدید یا استفاده از زور و همچنین وجود تشابه و تناسب موضوعی را فراهم می‌کند. هرگونه تداخل با این مقررات تنها با توافق دولتی که به‌طور مستقیم آسیب دیده، ممکن است رفع گردد. اگرچه دیوان بین‌المللی دادگستری این اصل را به‌عنوان یکی از ضمانت‌های اجرایی تأیید کرده است، اما نمی‌توان آن را منبعی برای اقدامات غیرقانونی در نظر گرفت. این حق هنوز هم به‌عنوان یک ابزار مورد توجه برای حمایت از حقوق بشر محسوب نمی‌شود و تعیین تخلفات و تصمیم در خصوص اقدامات مناسب، در اختیار دولت‌ها قرار دارد. به‌علاوه از دیدگاه دیگر، این اصل نقض جدی حقوق بشر را شامل می‌شود.[۶۹]

---

۶۷. محمد حمید ایجازی، «تعیین نقش و جایگاه اقتصاد مقاومتی پس از لغو تحریم‌ها» (همایش ملی تفکر بسیجی، پژوهش و اقتصاد مقاومتی، ۱۴۰۰)

۶۸. غلامی و دشتبانی، پیشین، ۱۴۶.

۶۹. محسن عبداللهی، پریسا روشن‌فکر و زهرا دبیری، «کارآمدی اقدامات متقابل به‌عنوان ضمانت اجرای حقوق

- استفاده از پرچم مصلحتی: در پی تحریم‌های شورای امنیت و آمریکا علیه کشتی‌رانی ایران، سازمان کشتی‌رانی ایران به دلایل سیاسی و اقتصادی، کشتی‌های خود را با نام خارجی، پرچم کشورهای خارجی و در مواردی نیز با انعقاد قراردادهای فروش و استیجاری به کشورهای دیگر به‌منظور رفع مشکلات تحریم وارد آب‌های بین‌المللی نمود. مواد ۹۱ و ۹۲ کنوانسیون حقوق دریاها، پرچم مصلحتی را استفاده از پرچم کشوری می‌داند که کشتی در آن به ثبت رسیده، در حالی که کشتی پیوند وثیقی با آن دولت اعم از مالکیت، تولید، تابعیت خدمه کشتی و... نداشته و یا در کشوری با پیوند مناسب ثبت شده باشد، اما در جریان سفر دریایی از پرچم کشور دیگری بهره گیرد.[۷۰] پس از تحریم‌ها تعداد کشتی‌های شرکت کشتی‌رانی ایران از ۱۶۴ فروند در سال ۱۳۹۰ به ۱۵۱ فروند در سال ۱۳۹۳ کاهش یافت که یکی از دلایل کاهش آن محدودیت استفاده از پرچم مصلحتی بود. ذکر این نکته ضروری است که در کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها در خصوص تابعیت کشتی‌ها بر رابطه اصیل کشتی و کشور اعطاکننده پرچم تأکید شده، اما هیچ معیار دقیق و واضحی برای این ارتباط بیان نشده است. بر همین اساس دولت‌ها در خصوص نحوه حصول اطمینان از ارتباط اصیل میان کشتی تحت تابعیتشان به‌صورت اختیاری و سلیقه‌ای عمل می‌کنند.[۷۱]

- طرح دعوا در محاکم بین‌المللی و داخلی: در مورد امکان اقامه دعوی علیه آمریکا در محاکم داخلی و بین‌المللی به علت تحریم‌های یک‌جانبه کشتی‌رانی، موارد زیر قابل ذکر است:

- دیوان بین‌المللی دادگستری (ICJ): ایران در سال ۲۰۱۸ دعوایی را علیه آمریکا در دیوان بین‌المللی دادگستری مطرح کرد.[۷۲] این دعوا بر اساس نقض عهدنامه مودت ۱۹۵۵ بین دو کشور اقامه شد. در اکتبر ۲۰۱۸ دیوان در یک دستور موقت، آمریکا را ملزم کرد تا تحریم‌های مربوط به کالاهای بشردوستانه و قطعات هواپیما را لغو کند. این پرونده همچنان در حال رسیدگی است.[۷۳]
- دادگاه‌های داخلی آمریکا: طرح دعوا در دادگاه‌های آمریکا علیه دولت این کشور به دلیل اعمال تحریم بسیار دشوار است. قانون مصونیت دولت‌های خارجی (FSIA)

بشر»، مجله حقوقی بین‌الملل، ۳۲، ۵۳(۱۳۹۴)، ۱۴۰.

۷۰. غلامرضا خواجوی، «تحریم اقتصادی از منظر حقوق بین‌الملل با تأکید بر حقوق بین‌الملل اقتصادی و حق توسعه»، دانشنامه حقوق اقتصادی، ۲(۱۳۹۱)، ۱۳.

۷۱. دیدخت صادقی حقیقی، «پرچ‌های مصلحتی بعد از کنوانسیون ۱۹۸۲» (همایش بین‌المللی تحولات حقوق بین‌الملل دریاها بیست سال پس از لازم‌الاجرا شدن کنوانسیون حقوق دریاها، ۱۳۹۲)، ۷۱.

۷۲. موحد، پیشین، ۳۴۵-۳۶۵.

73. Department of State, Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights between the United States of America and Iran (1955)

مانع اصلی برای چنین دعاوی است.[۷۴] با این حال در برخی موارد استثنایی، دادگاه‌های آمریکا به دعاوی مرتبط با تحریم‌ها رسیدگی کرده‌اند، مانند پرونده بانک مرکزی ایران علیه پترسون (۲۰۱۶): این پرونده مربوط به مسدود کردن دارایی‌های ایران بود، اگرچه به‌طور مستقیم به تحریم‌های کشتی‌رانی مربوط نمی‌شد.[۷۵]

- دیوان اروپایی حقوق بشر: اگرچه ایران عضو این دیوان نیست، اما برخی شرکت‌های اروپایی که از تحریم‌های آمریکا متأثر شده‌اند، ممکن است بتوانند دعاوی مرتبط را در این دیوان مطرح کنند. کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق و آزادی‌های در ماده ۸ خود، حق حریم خصوصی را تأیید کرده است. از سوی دیگر دیوان اروپایی حقوق بشر و کمیسیون اروپایی حقوق بشر، با توجه به وظایف مشخص خود صلاحیت دارند تا به تمام اختلافاتی که احتمالاً از اجرا و تفسیر این کنوانسیون ناشی می‌شود، پرداخته و آنها را رسیدگی نمایند.[۷۶]
- دادگاه دادگستری اتحادیه اروپا: شرکت‌های اروپایی که از تحریم‌های ثانویه آمریکا متأثر شده‌اند، می‌توانند در این دادگاه طرح دعوا کنند. برای مثال در سال ۲۰۲۱، شرکت آلمانی شعبه‌ای از بانک ملی ایران، دعوایی را علیه آلمان در این دادگاه مطرح کرد.[۷۷]
- مرکز بین‌المللی حل‌وفصل اختلافات سرمایه‌گذاری(ICSID): اگرچه این مرکز اغلب به اختلافات سرمایه‌گذاری می‌پردازد، اما در برخی موارد ممکن است برای دعاوی مرتبط با تأثیر تحریم‌ها بر سرمایه‌گذاری‌های خارجی مورد استفاده قرار گیرد.[۷۸]

سوابق: پرونده ایران علیه آمریکا در دیوان بین‌المللی دادگستری (از ۲۰۱۸ تاکنون)؛ پرونده‌های متعدد در دادگاه دادگستری اتحادیه اروپا توسط شرکت‌های اروپایی علیه تحریم‌های ثانویه آمریکا؛ دعاوی متعدد در دادگاه‌های آمریکا توسط شرکت‌های خارجی برای چالش با

---

۷۴. سیدطه موسوی میرکلائی، «شخصیت حقوقی شرکت دولتی و مصونیت اموال دولتی در پرونده برخی اموال ایران»، مطالعات حقوق عمومی، ۵۱، ۳(۱۴۰۰)، ۹۹۵.

۷۵. سیامک کرم‌زاده، «صدور و اجرای آرای دادگاه‌های امریکا علیه اموال بانک مرکزی ایران از منظر حقوق بین‌الملل و حقوق امریکا»، مطالعات حقوق تطبیقی، ۹، ۱(۱۳۹۷)، ۳۵۱.

۷۶. الناز رحیم خویی و حسین رستم‌زاد، «تحلیل و نقد عملکرد دیوان اروپایی حقوق بشر در برخورد با ادعاهای نقض ماده ۲ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر»، مجله حقوقی بین‌المللی، ۳۴، ۵۶(۱۳۹۶)، ۲۶۴.

۷۷. خبرگزاری مهر آنلاین، «رأی دادگاه آلمان به نفع بانک ملی ایران در هامبورگ»، شماره روزنامه ۵۵۷۱. شماره خبر ۳۹۰۸۲۹۷، ۱۴۰۱/۷/۲۴.

۷۸. محمدرضا مجتهدی، «درآمدی بر حقوق حل‌وفصل اختلافات سرمایه‌گذاری بین‌المللی بر مبنای کنوانسیون داوری ایکسید»، مطالعات حقوق تطبیقی معاصر، ۲، ۳(۱۳۹۰)، ۱۷۵.

تحریم‌ها، اگرچه اکثر آنها با موفقیت همراه نبوده‌اند.

اگرچه طرح دعوا علیه آمریکا به دلیل تحریم‌های یک‌جانبه امکان‌پذیر است، اما چالش‌های حقوقی و سیاسی متعددی وجود دارد. موفقیت در چنین دعاوی بستگی به عوامل مختلفی ازجمله مبنای حقوقی دعوا، دادگاه رسیدگی‌کننده و شرایط سیاسی دارد. با این حال، این دعاوی می‌توانند به‌عنوان ابزاری برای ایجاد فشار دیپلماتیک و افزایش آگاهی در مورد آثار تحریم‌ها مورد استفاده قرار گیرند.

نتیجه‌گیری

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که این تحریم‌ها آثار عمیق و چندبعدی بر اقتصاد ایران، روابط بین‌المللی و وضعیت حقوق بشر در کشور ایران داشته است. در حوزه اقتصادی، یافته‌های پژوهش حاکی از افزایش چشمگیر هزینه‌های کشتی‌رانی و حمل‌ونقل، ایجاد موانع جدی در مبادلات مالی و بانکی و تغییرات اساسی در الگوهای تجاری ایران است. به‌طور خاص مشاهده شده که وابستگی به بندرهای ثانویه افزایش یافته و زمان رسیدن محموله‌های کشتی به مقاصد نهایی طولانی‌تر شده است.

در بخش صنعت نفت و گاز که از ستون‌های اصلی اقتصاد ایران است، نتایج تحقیق نشان‌دهنده ایجاد موانع جدی در نقل‌وانتقالات است. همچنین یافته‌ها حاکی از افزایش قابل توجه ریسک تجارت دریایی و چالش‌های جدی در تأمین امنیت دریایی است. از منظر نیروی انسانی، کاهش نیروی کار در بخش کشتی‌رانی و صنایع وابسته مشاهده شده است. علاوه بر این پژوهش نشان می‌دهد که ریسک سیاسی در مراودات بین‌المللی ایران افزایش یافته و روند تأمین مواد، تجهیزات، دانش و فناوری با اختلالات جدی مواجه شده است.

در حوزه حقوق بشر، یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که تحریم‌ها تأثیرات منفی قابل توجهی بر حقوق اساسی شهروندان ایرانی داشته است. به‌طور خاص، نتایج حاکی از نقض حق حیات، حق دسترسی به بهداشت و دارو، حق توسعه، حق دسترسی آزاد به اطلاعات، حق مالکیت و حق آزادی کسب‌وکار است. مسدود شدن حساب‌های بانکی، طبق یافته‌های تحقیق منجر به کاهش دسترسی به کالاهای اساسی ازجمله دارو و مواد غذایی شده است.

در عرصه بین‌المللی، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که تحریم‌ها موجب پیچیده‌تر شدن روابط بین‌المللی ایران شده است. یافته‌ها حاکی از آن است که کشورهای دیگر نیز به دلیل فشارهای آمریکا، ارتباطات تجاری و اقتصادی خود را با ایران محدود کرده‌اند که این امر منجر به افزایش چالش‌های اقتصادی و محدودیت در توسعه و پیشرفت کشور شده است.

از منظر حقوقی، نتایج تحقیق نشان می‌دهد که این تحریم‌ها می‌توانند ناقض اصول و

مقررات بین‌المللی باشند. یافته‌ها حاکی از آن است که طبق اصول حقوق بین‌الملل، آمریکا ممکن است مسئولیت جبران خسارات ناشی از اقدامات تحریمی خود را بر عهده داشته باشد. همچنین نتایج نشان می‌دهد که سایر دولت‌ها نیز ممکن است طبق تعهدات بین‌المللی خود، مسئولیت مداخله و جبران خسارات در صورت نقض حقوق بشردوستانه را داشته باشند.

درمجموع یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که تحریم‌های آمریکا علیه کشتی‌رانی ایران، فراتر از تأثیرات مستقیم بر بخش کشتی‌رانی، پیامدهای گسترده‌ای بر کل اقتصاد، جامعه و روابط بین‌المللی ایران داشته است. این نتایج اهمیت بررسی دقیق‌تر مسئولیت بین‌المللی و تعهدات دولت‌ها در قبال چنین اقداماتی را برجسته می‌کند و لزوم توجه بیشتر به آثار انسانی و حقوق بشری تحریم‌ها را نشان می‌دهد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- ابراهیم‌گل، علیرضا. طرح مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها، مسئولیت بین‌المللی دولت، متن و شرح مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل. تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۹.

- امیر ارجمند، اردشیر و محمد حبیبی مجنده. «بررسی جایگاه حقوق مالکیت معنوی در نظام حقوق بشر». نامه مفید، ۵۲(۱۳۸۴)، ۳-۲۴.

- ایجازی، محمد حمید. «تعیین نقش و جایگاه اقتصاد مقاومتی پس از لغو تحریم‌ها». همایش ملی تفکر بسیجی، پژوهش و اقتصاد مقاومتی، ۱۴۰۰.

- ایرانمنش، سعید، نورالله صالحی و سید عبدالمجید جلایی اسفندآبادی. «رتبه‌بندی تحریم‌های اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران با استفاده از نظر منتخبی از فعالان و دانش‌آموختگان اقتصاد بین‌الملل». مجله مجلس و راهبرد، ۲۸، ۱۰۸(۱۴۰۰)، ۲۵۷-۲۹۶.
Doi: 10.22034/mr.2021.4110.4099

- بایزیدی، رحیم و سید سعید میرترابی. «تحریم صنعت کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران، روند پژوهی، ابعاد و اهداف». فصلنامه محیط‌شناسی راهبردی جمهوری اسلامی ایران، ۶، ۲۱(۱۴۰۱)، ۹-۴۰.

- بزرگی، وحید. «تحریم‌ها و ملاحظات سیاسی و امنیتی در سازمان تجارت جهانی». فصلنامه پژوهش‌های تجارت جهانی، ۱۶-۱۷(۱۳۸۸)، ۷-۱۹.

- پیری، مهدی و رضا سهرابی، «تحریم‌های فراسرزمینی ایالات متحده در ارتباط با ایران و سازگاری آن با قواعد سازمان جهانی تجارت»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، ۵۰، ۴(۱۳۹۹)، ۱۵۴۵-۱۵۶۵.
https://doi.org/10.22059/jplsq.2020.291517.2208

- تازش، عبدالله. روند تحریم‌ها در ایران و نقش انرژی در دوران تحریم. تهران: اندیشه طلایی، ۱۴۰۰.

- حاجیانی، حسین و فاطمه کشاورز. «توافق‌نامه برجام از منظر قانون اساسی ایران و معاهدات داخلی». اولین کنفرانس علمی پژوهشی رهیافت‌های نوین در علوم انسانی ایران، ایلام، ۱۳۹۶.

- حجازی، سید امرالدین و محمدعلی صلح‌چی. «شورای امنیت سازمان ملل متحد و تأثیر آن در ایجاد امنیت و عدالت کیفری بین‌المللی». فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۹، ۳۳(۱۳۹۹)، ۹-۴۶.
Doi: 10.22054/jclr.2020.45294.1967

- حدادی، مهدی. «استناد به مسئولیت دولت ناشی از نقض تعهدات عام الشمول». مجله حقوقی بین‌المللی. ۴۲، ۹۷(۱۳۹۸)، ۲۱-۳۹.

- خبرگزاری مهر آنلاین. «رأی دادگاه آلمان به نفع بانک ملی ایران در هامبورگ». شماره روزنامه ۵۵۷۱. شماره خبر ۳۹۰۸۲۹۷. ۱۴۰۱/۷/۲۴.

- خسروی زارگر، مسلم، سمیه بخشی و زهرا بخشی. «تجربه سیاسی جمهوری اسلامی ایران در مسئله هسته‌ای و نقش آن در توافق هسته‌ای برجام». اولین همایش ملی توافق هسته‌ای، از اجرا تا فرصت‌های پیش رو. ۱۳۹۵، ۲۰۱-۲۱۰.

- خواجوی، غلامرضا. «تحریم اقتصادی از منظر حقوق بین‌الملل با تأکید بر حقوق بین‌الملل اقتصادی و حق توسعه». دانشنامه حقوق اقتصادی، ۲(۱۳۹۱)، ۳۱-۵۰.
- رحیم خویی، الناز و حسین رستم‌زاد. «تحلیل و نقد عملکرد دیوان اروپایی حقوق بشر در برخورد با ادعاهای نقض ماده ۲ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر». مجله حقوقی بین‌المللی، ۳۴، ۵۶(۱۳۹۶)، ۸۲۳-۸۵۹.
DOI: 10.22066/cilamag.2017.25173.
- زارعی هدک، محمد، ایرج رضایی‌نژاد و علی بابایی مهر. «چالش‌های حقوقی تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا و تأثیر آن بر حق سلامت در پرتو رأی موقت دیوان بین‌المللی دادگستری (مطالعه موردی ایران)». راهبرد سیاسی، ۵، ۱۸(۱۴۰۰)، ۳۵-۵۰.
- سیدمشهدی، پردیس السادات، فرهاد قلم‌باز و علی اصغر اسفندیاری. «اهمیت صنعت نفت در ایجاد تولید و اشتغال در اقتصاد ایران و تأثیر آن بر سایر فعالیت‌های اقتصادی». پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، ۱، ۲(۱۳۹۰)، ۱۳۳-۱۶۱.
- شارق، زهراسادات و علیرضا محمدی مطلق، «مسئولیت بین‌المللی کشورهای عضو ائتلاف در مخاصمه یمن در پرتو بین‌المللی شدن مخاصمه»، فصلنامه آفاق امنیت، ۹، ۳۳(۱۳۹۵)، ۱۷۳-۲۰۸.
- شهنازی‌زاده، سید رضا، گارینه کشیشیان، حسن خداوردی و محمدرضا دهشیری. «فرصت‌ها، تهدیدها و راهکارهای پیش روی دیپلماسی انرژی جمهوری اسلامی ایران در بستر اقتصاد سیاسی منطقه‌ای». فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، ۱۱، ۴۱(۱۳۹۸)، ۷۹-۹۱.
- صادقی حقیقی، دیدخت. «پرچ‌های مصلحتی بعد از کنوانسیون ۱۹۸۲». همایش بین‌المللی تحولات حقوق بین‌الملل دریاها بیست سال پس از لازم‌الاجرا شدن کنوانسیون حقوق دریاها، ۱۳۹۲.
- صالحی، جواد. «اقتصاد ایران و تحریم‌های آمریکا». صنعت نساجی و پوشاک، ۳۰۰(۱۳۹۸)، ۶۰.
- ضیایی بیگدلی، محمدرضا. حقوق معاهدات بین‌المللی. چاپ اول. تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۷.
- طهماسبی، جواد. «راه اصلاح ساختار بانکی ایران از کجا می‌گذرد؟ بانک‌ها در پساتحریم». تجارت فردا. ۲۴ بهمن ۱۳۹۴. قابل دسترسی در:
https://www.tejaratefarda.com/fa/tiny/news-20762
- طیبی، سبحان و شیرین شیرازیان. مقدمه‌ای بر مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در قبال خسارات زیست‌محیطی، چاپ اول. تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۹۸.
- عابدینی، حسن و جهانبخش ایزدی. «نقش متغیرهای داخلی در سیاست‌گذاری مذاکرات هسته‌ای دولت یازدهم». مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی، ۷، ۲۵(۱۳۹۶)، ۲۷۱-۲۸۹.
- عبداللهی، محسن، پریسا روشن‌فکر و زهرا دبیری. «کارآمدی اقدامات متقابل به‌عنوان ضمانت اجرای حقوق بشر». مجله حقوقی بین‌الملل، ۳۲، ۵۳(۱۳۹۴)، ۱۲۸-۱۵۰.
- عزتی، مرتضی و یونس سلمانی. «بررسی آثار مستقیم و غیرمستقیم تحریم‌ها در رشد اقتصادی ایران با تأکید بر بخش خارجی اقتصاد». فصلنامه آفاق امنیت، ۷، ۲۵(۱۳۹۳)، ۱۷۰-۱۸۹.
- علایی، سمیه. «مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها و تحریم‌های یک‌جانبه». پنجمین کنفرانس بین‌المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق. تهران، ۴ آذرماه ۱۴۰۰.

- علی‌محمدی، رضوان. «بررسی مشروعیت تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا در دوران پسابرجام از منظر حقوق بین‌الملل». پژوهش ملل، ۵، ۵۸(۱۳۹۹)، ۸-۲۰.
- غلامی، حسین و قاسم دشتبانی. «اثرات و پیامدهای تحریم‌های اقتصادی دولت ایالات متحده آمریکا». فصلنامه چشم‌انداز حسابداری و مدیریت، ۴، ۵۰(۱۴۰۰)، ۱۲۱-۱۴۲.
- فروغی‌نیا، حسین، محمد نقوی مرمتی و علی نقی مرمتی. «ماهیت تعهدات دولت‌ها در خصوص حق بر غذا از منظر حقوق بین‌الملل بشر و حقوق بشردوستانه». مطالعات حقوق بشر اسلامی، ۷(۱۳۹۳)، ۱۳۳-۱۵۹.
- قلی‌زاده، حیدر و صمد قائم پناه. «مسئولیت بین‌المللی دولت ایالات متحده آمریکا از اعمال تحریم‌های یک‌جانبه علیه جمهوری اسلامی». فصلنامه علوم سیاسی، ۱۴، ۴۳(۱۳۹۷)، ۲۱۱-۲۲۰.
- کرافورد، جیمز. حقوق مسئولیت بین‌المللی (قواعد عمومی). مترجمین علیرضا ابراهیم‌گل و سیامک کریمی. چاپ اول. تهران: انتشارات سنگلج، ۱۳۹۵.
- کرم‌زاده، سیامک. «صدور و اجرای آرای دادگاه‌های امریکا علیه اموال بانک مرکزی ایران از منظر حقوق بین‌الملل و حقوق امریکا». مطالعات حقوق تطبیقی، ۹، ۱(۱۳۹۷)، ۳۵۱-۳۷۹.
Doi: 10.22059/jcl.2018.247831.633598
- کهنسال، احمدرضا. «بررسی شرایط کنونی صنعت ساخت و تعمیر کشتی و عوامل مؤثر بر این صنعت». چهاردهمین همایش دریایی، تهران، ۱۳۹۱.
- گراهام، ایوانز و جفری تونام. فرهنگ روابط بین‌الملل. ترجمه حمیرا مشیرزاده و حسین شریفی طرازکوهی. تهران، نشر میزان، ۱۳۸۱.
- مجتهدی، محمدرضا. «درآمدی بر حقوق حل‌وفصل اختلافات سرمایه‌گذاری بین‌المللی بر مبنای کنوانسیون داوری ایکسید». مطالعات حقوق تطبیقی معاصر، ۲، ۳(۱۳۹۰)، ۱۷۵-۱۹۹.
- محمدی، امیرحسین، حسین فرحی، سعید منصوری و حمیدرضا علیخانی کردشامی. «تحریم‌های آمریکا علیه ایران از منظر عهدنامه مودت ۱۹۵۵ (با تأکید بر دیدگاه اندیشکده‌ها و رسانه‌های آمریکایی)». پژوهشنامه رسانه بین‌الملل، ۷، ۱(۱۴۰۱)، ۱۳۱-۱۵۶.
- منتظران، جاوید. «مشروعیت تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا علیه ایران، مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری»، ۱۳۹۷. قابل دسترسی در:
http://www.css.ir/fa/content/114750
- موحد، محمدعلی. «گزارشی از دعوای ایران در دیوان بین‌المللی دادگستری علیه ایالات متحده امریکا در رابطه با انهدام سکوهای نفتی». فصلنامه تحقیقات حقوقی، ۷، ۳۹(۱۳۸۳)، ۳۴۵-۳۶۵.
- موسویان، حسین. تجزیه‌وتحلیل سیاست‌های هسته‌ای ایران از آغاز تا تغییر تیم هسته‌ای. تهران: وزارت امور خارجه، ۱۳۹۳.
- موسوی، فضل‌اله، فضل‌اله جوکار و عمران محمدی. «تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا علیه ایران، تناقض در گفتار و کردارو سیاست‌زدگی در حقوق بشر». فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ۱۶، ۴۴(۱۳۹۳)، ۱۴۹-۱۷۳.

- موسوی میرکلائی، سیدطه. «شخصیت حقوقی شرکت دولتی و مصونیت اموال دولتی در پرونده برخی اموال ایران». مطالعات حقوق عمومی، ۵۱، ۳(۱۴۰۰)، ۹۹۵-۱۰۲۱.
https://doi.org/10.22059/jplsq.2020.308258.2522
- موسی‌زاده، رضا و احمدرضا آذر پندار. «تأثیرات حقوق بشر بر نظام مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها». نشریه مطالعات حقوق عمومی، ۵۳، ۱(۱۴۰۲)، ۲۰۸-۲۱۹.
- مهربان، احمد. «رابطه تهدیدها و آسیب‌ها در حوزه امنیت ملی با نگاه به تحریم». فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، ۱۷، ۷۶(۱۳۹۸)، ۱۳۱-۱۵۳.
- نقدی، فرزانه. «تحریم‌های بانکی ـ مالی، مذاکرات بین‌المللی و اقتصاد سیاسی جمهوری اسلامی ایران». فصلنامه مطالعات خاورمیانه، ۳۰، ۱۱۱(۱۴۰۲)، ۱-۲۲.
- نگوین، کک‌دین، پاتریک دییه و آلن پله. حقوق بین‌الملل عمومی. ترجمه حسن حبیبی. تهران: اطلاعات، ۱۳۸۲.
- نورانی، سید امیر سینا. «واکاوی تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی در حقوق بین‌الملل: مطالعه موردی ایالات متحده». مجله مطالعات بین‌المللی، ۱۸، ۷۱(۱۴۰۰)، ۵۳-۷۵.
- نوروزی، میثم. «مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها ناشی از عدم اجرای تصمیمات دیوان بین‌المللی کیفری». نشریه پژوهش ملل، ۲، ۲۲(۱۳۹۶)، ۱۸-۳۰.
- وصالی، ساناز و مهرنوش ترابی. «اثرات تحریم بانک‌ها بر اقتصاد و سیستم بانکی». ماهنامه بانک و اقتصاد، ۱۱۱(۱۳۸۹)، ۲۱-۳۸.
- ولیزاده بریمانلو، قاسم. «بررسی تأثیر لغو تحریمها و پسابرجام بر اقتصاد ایران از دیدگاه‌های گوناگون». سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهشهای نوین در مدیریت، اقتصاد و علوم انسانی، گرجستان، ۱۳۹۵.

ب) منابع خارجی

- Crawford, James. “Third Report on State Responsibility”. 1971. Doc.A/CN.4/241 and ADD.1-6.
- Department of State. Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights between the United States of America and Iran, 1955.
- Garfield, Richard. “the Impact of Economic Sanctions on Health and Well-being”. *Network Paper RRN*, 31(1999), 1-34.
- Henckartes, Jean-Marie and Louise Doswald-Beck. *Costomary International Humanitarian Law*. London: Cambridge University Press, 2005.
- Joyner, Daniel H. *Iran’s nuclear program and international law: From confrontation to accord*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2016.
- Kern, Alexander Samuel. *Economic Sanctions: Law and PublicPolicy*. UK: Palgrave Macmillan, 2009.
- Kondoch, Boris. “The Limits of Economic Sanctions Under International Law: The Case of Iraq”. *The Yearbook of International Peace Operations, International Peacekeepings*, 7, (2002), 267-294. https://doi.org/10.1163/9789004208438_010
- Magnusson, Finnur. “Targeted Sanctions and Accountability of the United Nations’ Security Council”. *Austrian Review of International and European Law Online*, 13, 1(2008), 35-78. https://doi.org/10.1163/15736512-90000028

- Miko, Smantha. “Al-Skiini v. United Kingdom and Extraterritorial Jurisdiction under the European Convention for Human Rights”. *Boston College International and Comperative Law Review*, 35, (2013), 63-79.
- Vermeer-Kunzil, Annemarieke. Invocation of Responsibility. In: Nollkaemper A, Plakokefalos I, eds. *Principles of Shared Responsibility in International Law: An Appraisal of the State of the Art. Shared Responsibility in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, 251-283.